Cild XVII 1972

TÜRKİYAT MECMUASI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ
TARAFINDAN YAYINLANIR

Kurucu :
M. Fuad Köprülü

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1972

İÇİNDEKİLER

A. Caferoğlu	*İlk Anadolu vatan kültürü kurucuları*	1— 12
Kreskai Miklos (M. Tayyib Gökbilgin)	*«Yurd Kurma» hakkında*	13— 20
Oktay Aslanapa	*Büyük Selçuklu sultanı Alparslan zamanından kalan eserler*	21— 23
Emel Esin	*«Butân-ı Halaç» (M. VII.-X. yüzyıllarda Halaç kültürünün sanat eserlerinde akisleri*	25— 67
Hamit Z. Koşay	*Malazgird'de buluşanlar*	69— 76
C. Cahen (Zeynep Kerman)	*İslâm kaynaklarına göre Malazgirt savaşı*	77—100
Ramazan Şeşen	*Alparslan'ın hayatı ile ilgili arapça kaynaklar*	101—112
Ali Alparslan	*Edebiyatta Alparslan*	113—124
Harold Bowen (Aliye Toker)	*İlk Selçuklu vezirlerine dair bazı notlar*	125—132
Semavi Eyice	*Anadolu Selçuklu sanatı çalışmalarının başlangıcında iki yabancı : Clément Huart ve Friedrich Sarre*	133—148
Mehmet Kaplan	*Ziya Gökalp ve Yahya Kemal'e göre Malazgirt savaşının mana ve ehemmiyeti*	149—164
İbrahim Artuk	*Diyarbekir'de Ebu Şuca' Muhammed b. Melikşah zamanında yapılan bir yapı kitabesi ile onun namına kesilen bazı sikkelerin mahiyeti*	165—176
Orhan Köprülü	*Velâyet-nâme-i Sultan Şücaeddin*	177—184
Osman F. Sertkaya	*Horezmî'nin Muhabbet-nâme'sinin iki yeni yazma nüshası üzerine*	185—207
Osman Nedim Tuna	*Osmanlıcada Mogolca ödünç kelimeler*	209—250
Ali F. Karamanlıoğlu	*Seyf-i Sarayî'nin Gülistan tercümesinin yayımı üzerine*	251—261

Tahlil ve Tenkidler **263 - 291**

A. Caferoğlu — *Tyurkologiçeskiy Sbornik (Türkoloji Dergisi). K. şestidesyatileyu Andreya Nikolaeviça Kononova, Akademiya Nauk SSSR, Institut Narodov Azii, Moskova 1966, 266 s.* 263—268

A. Caferoğlu — *Tyurkologiçeskiy Sbornik 1970. (Türkoloji Dergisi) Akademiya Nauk SSSR, İnstitüt Narodov Azii, Moskova 1970, 288 s.* 268—272

A. Caferoğlu — *A. K. Kurışjanov, İssledovanie po leksike Starokıpçakskogo pismennogo pamyatnika XIII v. -«Tyurksko-Arabsskogo slovarya» = XIII. yüzyıl Eski yazılı Kıpçak kaynaklarından «Türk-Arap sözlüğü» üzerine araştırmalar, Alma-Ata 1970, 234 s.* 272—274

A. Caferoğlu — *Abbas Gulu Aga Bakıhanlı, Gülüstan-i İrem, Yayınlayan, metnin ilmî yönünü idare eden: Azerbaycan İlimler Akademisi azası Abdülkerim Alizade, fihristi yapan: M. Azerli, Baku 1970, Azerbaycan İlimler Akademisi, Tarih bölümü yayını, Farsça metin, giriş XX-228 s. rusça ve ingilizce giriş 35 s.* 274—277

A. Caferoğlu — *Kamal Talibzade, XX. esr Azerbaycan edebî tengidi, (1905-1917'nci iller), Azerbaycan İlimler Akademisi, Nizami adına Edebiyat ve Dil İnstitutu yayınlarından, Baku 1966, 536 s.* 277—281

Ali Alparslan — *Oktay Aslanapa, Turkish Art and Architecture, London 1971, 422 s.* 281—283

Johann Tischler — *Demetrius J. Georgacas: The Names for the Asia Minor Peninsula and a Register of Surviving Anatolian Pre-Turkish Placenames (Beitrage zur Namenforschung. Neue Folge. Beiheft 8). Heidelberg 1971, 136 s.* 283—288

Osman F. Sertkaya — *Nicholas Poppe, A middle Turkic text of the Apostles' Creed «Havarilerin Amentüsü'ne ait bir Orta Türkçe metni», Reprinted from Monumenta Serica Vol. XXIV, 1965, s. 273-306.* 288—291

Haberler **292 - 294**

Osman F. Sertkaya — *Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü'nün simpozyumu (21. VIII. 1971-25.VIII.1971).* 292—295

OSMANLICADA MOGOLCA ÖDÜNÇ KELİMELER

I

OSMAN NEDİM TUNA

Altay dillerindeki - bilhassa Türk ve Mogol - ödünç kelimeler, çözülmesi gereken son derece önemli, o derecede de karışık, bir mesele teşkil eder. O kadar ki, bu konuyu tam olarak aydınlatmadan akrabalık ilgisi ve şekli üzerindeki görüşlerin bile kesin olarak bir sonuca bağlanmasının mümkün olamıyacağını ileri sürenler vardır [1]. Öbür taraftan, Türk ve Mogol dillerinin karşılıklı ilgileri o derece girift bir manzara arzeder ki, ipucu teşkil edebilecek bâriz tabakalaşmalar mevcut olmadığından "bunda var, onda yok" şeklindeki alelâde karşılaştırmalarla, bir kelimenin bu dillerden birine değil de ötekine ait olması gerektiğini iddiâ etmek hemen-hemen imkânsızdır. Belki de bu güçlükler dolayısı ile, Türk ve Mogol dillerindeki karşılıklı ödünçlemeler konusundaki çalışmalar, Böhtlingk'in *Yakut Grameri* (1851) ve Pekarskiy'nin *Yakut Sözlüğü* (ilk fasikül 1889)'ndeki bâzı kelimelerin Mogolca aslı hakkında verilen bilgilerden ve Vladimirtsov'un ilk araştırmasından (1911) [2] bu yana, ancak son yirmi yıl içinde, yeniden kızışan Altay Dili konusu üzerindeki tartışmaların zarûrî bir sonucu olarak, kayda değer bir ilerleme göstermiştir. Bununla beraber bu çalışmalar gerek nicelik, gerekse çok değerli olan bazıları yanında. diğerlerindeki metod yetersizliği sebebi ile nitelik bakımından hâlâ tatminkâr bir dereceye erişmiş değildir. Şaşılacak şeydir ki, Türk Dili'nin güney-batı kolunun temsilcisi durumunda bulunan, en devamlı ve en uzun yazı geleneğine sâhip olan, en çok yazılı belge bırakan Osmanlıca için bu konuda yapılmış tek bir araştırma yoktur. Gerçekte iki Türk bilgininin, biri Azerbaycan ve ve Anadolu ağızları (18 kelime) öbürü dolaylı olarak Ana-

1 Bu, aksi kanaat ifâde eden görüşler için bkz. Nicholas Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden, 1965, s. 148 (3. 17 den itibaren).

2 Vladimircov, B., "Turetskie elementı v mongol'skom yazıke", ZVO 20, 1911, s. 153-184.

dolu ağızlarındaki bazı Moğolca unsurları ele alan (kaynağı gösterilen 8 kelime) araştırmaları, bildiğimize göre Oğuz grubu için yapılan çalışmaların bütününü ve tâkip edilmeyen öncülerini teşkil eder [3].

Bu sebeple 1963 yılında başlıyarak Anadolu ağızları ile Osmanlıca'da bulunan Mogolca kelimeleri topladım ve University of Washington'da (Seattle), Inner Asia Colloquium'a iki tebliğ hâlinde sundum [4]. Bu araştırmalar yayınlanmadı. Bununla berâber Colloquium'un usulü gereğince, altmış kadar kopye başka üniversitelerdeki üyelere gönderildi. Arada geçen zaman içinde bunlara bazı yeni maddeler ekledim; eskilerin bir kısmını da daha kolay anlaşılır bir şekle soktum. Bütün malzeme, yüzelli kadarı Osmanlıca'ya ait olmak üzere, dört yüz kelimeden biraz fazladır. Meselelerinin daha az karışık olması dolayısı ile, önce Osmanlıca'daki Mogolca kelimeleri yayınlamayı uygun buluyorum. Yayım sırasında evvelce görmediğim başkaları ile karşılaşabileceğimi düşünerek malzememi teşkil eden maddeleri üç guruba ayırdım. Herbirini ayrı-ayrı alfabetik olarak sunacağım. Bunları guruplar hâlinde, Anadolu ağızlarındaki Mogolca unsurlar tâkip edecek. Nihâyet, bir harita üzerinde bu ödünç sözlerin coğrafi dağılışını göstereceğim.

Kullandığım metod, esas itibarı ile Profesör Poppe'ye aittir [5]. Fakat tatbikatta, birçok Mogolca kelimenin morfolojik çözümünde, getirdiğim yenilikler gözden kaçmayacaktır sanıyorum. Maddelerin, Mogolca'nın hangi tarihî lehçesine ait olduğu sorusu bugün için cevaplandırılamaz. Çünkü târihî lehçelerin dil özelliklerine ait bilgilerimiz çok kıt

[3] Caferoğlu, Ahmet: "Azerî Lehçesinde Bazı Mogol unsurları", Azerbaycan Yurt Bilgisi, sayı 6-7, İstanbul, 1932 (I, s. 215-226); sayı 25, İstanbul, 1934, (II, s. 3-8) (13 kelime).

—; "Der Ursprung der Wörter *tongal*, *küräkän* und *nämär* im aserbaidschenischen Dialekt", Die Welt des Islams, 1941 (s. 53-60).

—; "Türk Dilinde *nöker* ve *nökerzâdeler* müessesesi", *IV. Tarih Kongresi*, Ankara, 1952, (s. 251-261)

—; "Azeri şivesinde *nohur* ve *lap* kelimeleri", Rocznik Orientalistyczny, XVII, Krakow, 1953, (s. 180-183)

—; "Azerbaycan ve Anadolu Ağızlarında Mogolca Unsurlar", TDAY, Ankara, 1954 (s. 1-10) (7 kelime)

—; "Tarla kültürü ve etnografyasına göre 'kotan' ", TDED, XIX, 1 ekim 1971 (s. 43-59)

Eren, Hasan: "Mongolian Loan-Words in Anatolian Dialects", STUDIA CAUCASICA, I, 1963 (s. 93-126)

[4] Tuna, Osman Nedim: "Mongolian Loan-Words in Anatolian Dialects" Inner Asia Colloquium (session: 21 Kasım, 1963); "Mongolian Loan-Words in Ancient ant Middle Ottoman" (session: 1 Mart 1965)

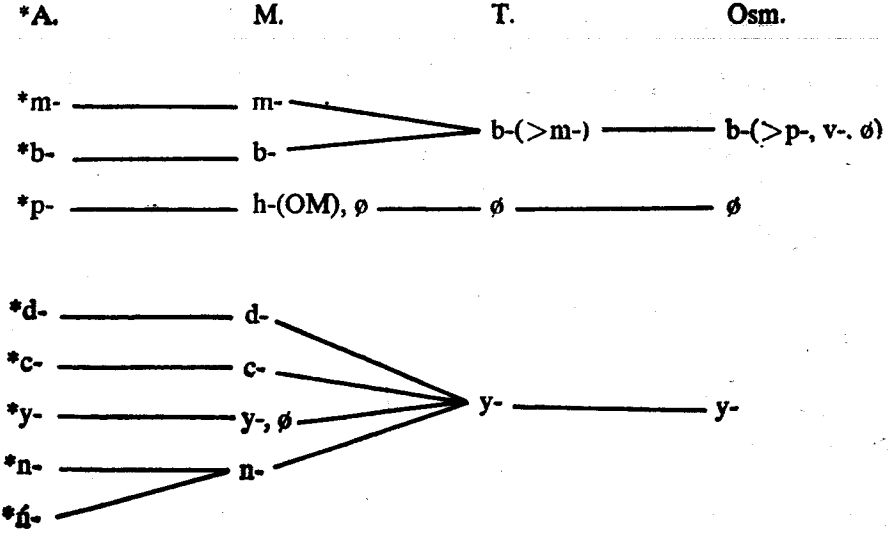
[5] "The Turkic Loan-Words in Middle Mongolian", CAJ 1, 1955, s. 36-42 ve "Die mongolischen Lehnwörter in komanischen", *Németh Armağanı*, Ankara, 1962, s. 331-340.

ve bir vasıta olarak kullanılamıyacak kadar dağınıktır. Bundan başka, bu konu, maddenin elde edildiği Osmanlıca eserin özel târihi ile sıkı sıkı sıkıya ilgilidir. Aynı devreye ait Osmanlıca metinlerde bile açık olarak izlerini gördüğümüz târihî ağızlar hakkında yeterince bilgiye sâhip olmaktan henüz çok uzağız. Bununla beraber, fonetik özelliklerinin, devir tayininde emniyetli bir şekilde kullanılabileceğini gördüğüm halerde, bir kelimenin hangi devre ait olması gerektiğini, sebepleri ile göstermeğe çalıştım. Bunlar yazımın sonundadır.

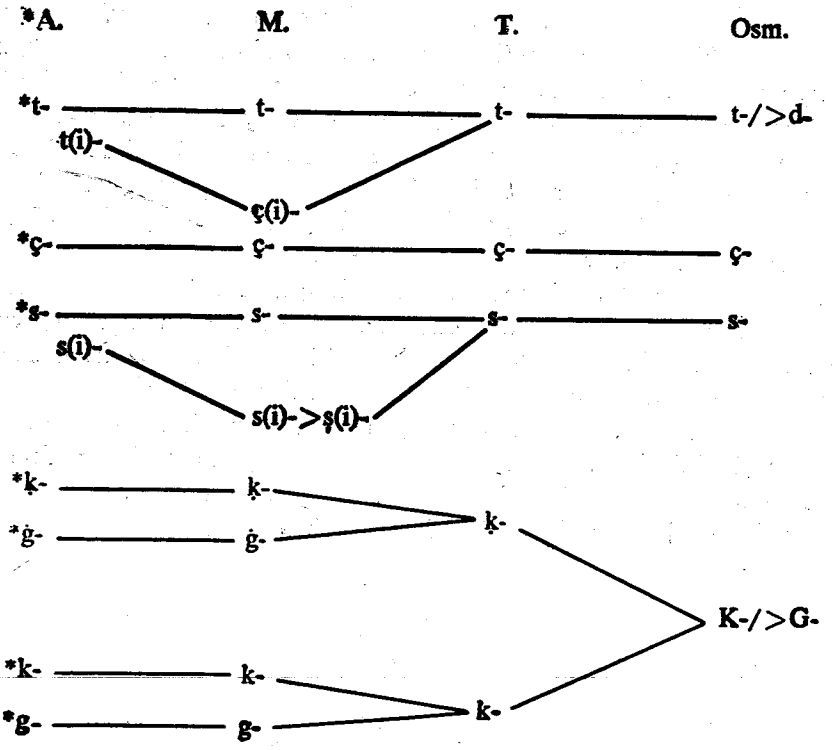
Listedeki kelimelerin Mogolca'dan geldiğini ispatlamak için hem fonetik hem de morfolojik dil özelliklerine başvurulmuştur [6]. Mevcut malzemenin izâhında kullanılan fonetik özellikleri, kısaltmalardan sonra vereceğim. Şemadaki çizgiler, bir dilin belli bir sesine öbür dilde hangi sesin tekabül ettiğini kolayca görebilmek için kullanılmıştır. Bununla bir çizginin bir ucundaki sesin diğer uçta olan ve ikinci dile ait bulunan sesten geliştiğini ifâde etmek istediğim sanılmamalıdır. Morfolojik özellikler ilgili maddelerde gösterilecektir.

1. *Ünsüzler*

a. kelime başı ünsüzleri :

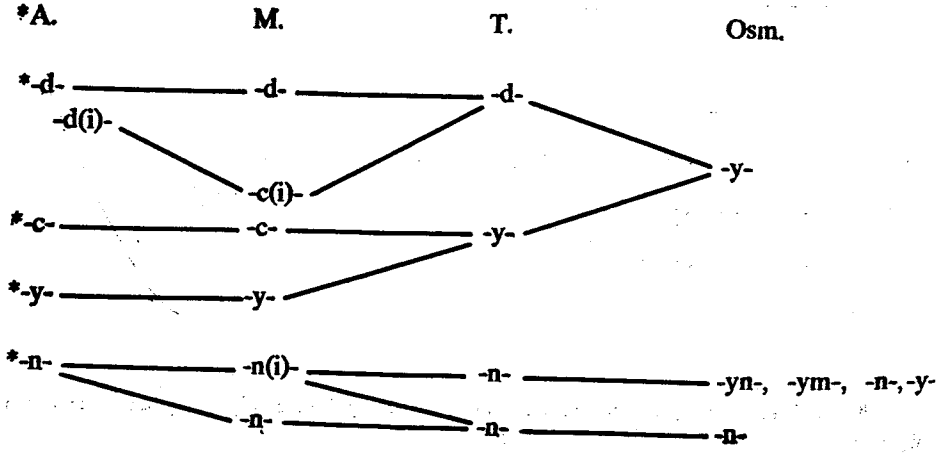

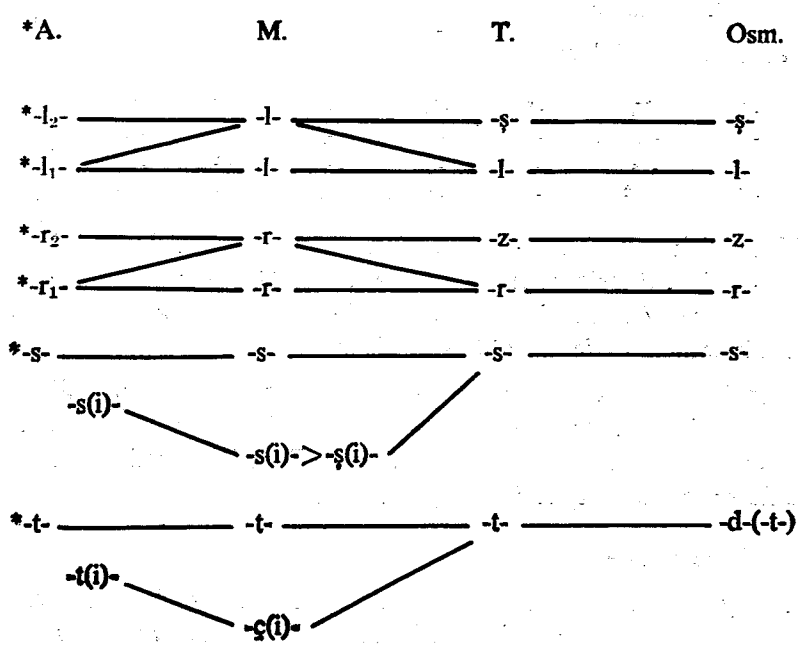
[6] Bu özellikler için bk. Prof. Nicholas N. Poppe'nin bibliyografyada gösterdiğim üç eseri.

Not : Osmanlıca m-, v,- f-; n-, l-, r-; c-, j-; z-, ş-, h- ya yabancı kaynaklı veya nâdir (fonetik değişiklik)

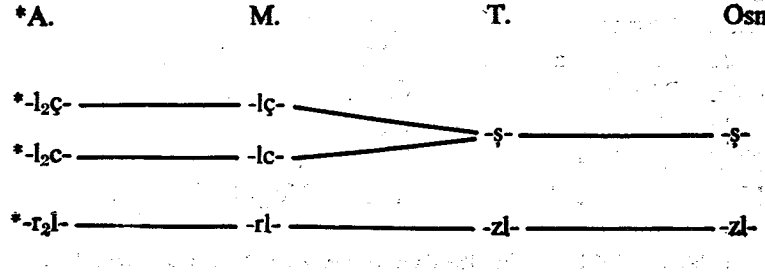
b. ünlüler arası ünsüzler (kısmen):

Not : Osmanlıca'da türetme eklerinin başındaki G artık süreklileştiğinden ünsüzlerden sonra ve alçak (geniş) ünlülerden önce açıklık uyumuna girerek hiçbir iz bırakmadan kaybolmuşlardır. Eski Türkçenin kelime sonu G leri önce kendilerinden önceki ünlüyü uzatmış sonra da kaybolmuştur. Eğer bu ünlü yüksekse (darsa) uzamadan önce yuvarlaklaşmıştır. Ünlüler arasındaki ötümsüz ünsüzler çok zaman ötümlülük uyumuna girmiştir. Fakat, bu her halde bütün ağızlar için böyle değildi.

c. Ünsüz grupları (kısmen):

2. Ünlüler

a. kelime sonu ünlüleri :

*A.	-*a	-*ā	-*e	-*ē	-*u	-*ū	-*ü	-*ı	-*i
M.	- a(>o)	- a(>o)	- e(>ö)	- e(>ö)	- u	- u	- ü	- i	- i
T.	-ı/∅	- a/∅	- i/∅	- e/∅	-ı²/∅	-ı²/∅	- i²/∅	∅	∅
Osm.	-ı²/∅	- a²/∅	- i²/∅	- e²/∅	-ı³/∅	-ı³/∅	- i³/∅	∅	∅

Not : Yukarıdaki numaralı ünlüler, uyuma girmişlerdir. Rakamlar alabildikleri şekillerin sayısını gösterir. - V/∅, eger orijinal ünlü kesin olarak kelime sonunda ise, Türk dilinde kaybolur; eğer bir ünsüzle tâkip ediliyorsa muhafaza edilir demektir.

Dudak uyumu Osmanlıca'da kapalı son hecelerin dar ünlüleri için yaygın bir fonetik özellik idi. Artık eriyen G' lerden önceki dar ünlülerin yuvarlaklığı muhafaza edildiği gibi, Eski Türkçe'den gelen yuvarlak ünlüler de niteliklerini değiştirmemiştir.

b. orta hece ünlüleri :

Altay dilinin ünlüleri, Mogolca'da çok kere muhafaza edildikleri halde, bunların pek çoğu Köktürkçe'den başlıyarak vurgusuz orta hecelerde kaybolmuşlardır. Bu, bilhassa dar ünlülere ait bir kaidedir.

Orijinal uzunluklar her iki dilde, orta devirlerinin sonuna kadar her yerde muhafaza edilmişlerdir.

Bunlara Osmanlıca'da چ = c, ç ; ڭ = k, g, y, ñ, v; نگ = nk, ng, ñ; ى = o, u, ō, ü, v gibi, kelimenin fonetik yapısına tesiri olan "çokdeğerli" işâretlerin doğurduğu özel meseleleri eklemek gerekir.

KISALTMALAR[7]

*A.	Altay Dili	Mog.	Mogol (Afganistan)
Bur.	Buriat	Mong.	Monguor
Dag.	Dagur	Oir.	Oirot
Dar.	Dariganga	OM.	Orta Mogol
Dör.	Dörbön	Osm.	Osmanlı
Kalm.	Kalmuk	Öl.	Ölöt
Khal.	Khalkha	T.	Türk Dili
M.	Mogol Dili	YM.	Mogol Yazı Dili

[7] Türk dili ile ilgisi olan kısaltmaları ayrıca vermeğe lüzum görmedim.

Mogolca Kelimeler

1. Osm. *alçı* (آلچی) "aşık kemiğinin yassı tarafı" (*Bürhānı Kāti*ᶜ: TS., I, 92)

YM. *alçu* id. (Lessing, 29 a); Kalm. *alts*ᵉ id. (Kalm. 8 a), Man. *alçu* id. (NP., AGr. 86), Rus. *alçik* id. (Kalm. 8 a)

Az., Kaz, Krm. *alçı* id. (Wb., I, 425), Kzk; *alşı* id. (Wb., I, 429) Osm. *aşuk* "aşık kemiği" (TS., I, 267), Çag., D.T. *aşuk* id. (Wb., I, 597), Osm. *aşug* id. (TS., I, 267); Tkm. *aşıg* id., Trk. *aşık*, id. Az., An. Ağ. *aşığ*, *aşıḫ*, *aşşığ*, *aşşıḫ*, *aşşık*, *aşuğ*, *aşuḫ*, *aşuk*, *aşşuğ*, *aşşuḫ*, *aşşuk* id.

*A. *-l$_2$ç-: M. -lç-: T. -ş-

(*A. **alçug*. P., AGr., § 86, 95: M. *alçu* > *alçı*...: T. *aşuk* > *aşık*)

Buna göre, Osm. *alçı* < M. *alçu*

2. Osm. *barcak* (بارجاق) "kılıç kabzası" "(Wb. IV, 1505), Osm. *balcak* id. (بالجاق) Osm. *balçak* id. (بلچاق ، بالچاق) (*Anternāme*, *Dede Korkut*, *Müslimnāme*, *Tercemān*, *Menāzırü'l-Avālim*, ..: TS., I, 388)

YM. *bardag* id. (Lessing, 85), Mong. *BarDaG* id. (Mong. 20), YM. *baldag* "kılıç kabzası, baston sapı", Khal. *baldag* id.

Kırg. *baldag* (Yudakhin, 104), Çag., D.T., *baldag* id. (Wb. IV, 1503), Çag. *balçak* id. (PdC., 154)

YM. *bari-* "tutmak, yakalamak, ele almak"; Khal. *bari-* id. (Lessing. 86); Mog. *bari-* id. (Zirni, 89), Mog. *bari-* id.; Dag. *bâri-* id. (Dag. 119); OM.; *bari-* id. (ḤP'ags-pa, 120 a); Kalm. *bär-*, *bar-* id. (Kalm., 39 a), Mong. *Bari-* (Mong., 22), wari- id. (Mong. 482) krş. Tk. *barıŋgak* "parmak" (*A. **barı-*).

Yukarıda verilen bütün şekiller, yalnız, Türk ve Mogol dillerinin bilinen fonetik kaidelerine göre türebileceğimiz Mogolca **baridag* kelimesi ile izâh edilebilir. Çünki kelimenin hem kökü hem eki Mogolcada görülüyor. "tutacak yer" mânâsı Mogolcadaki ekin fonksiyonuna ve kelimenin kullanılışına uygun düştüğü gibi i yanındaki palatalleşme de Mogolca için normaldir:

barçak < *barcak* ≪ **bari-dag* > *bardag* > *baldag*

barçak > *balçak* ≪ **baliçag* ≪ **baricag* < *baridag*

bari- "tutmak, yakalamak", + *dag* Nomen usus eki

Buna göre, Osm. *balçak, barçak, barcak* (< M.**baridag*)

3. Osm. *bolcaş* (بولجاش) "buluşma vaad ve yeri" (*Kadı Burhāneddin*, TS., I, 691).

OM. *bolcal* (بولجال) (Muk. Ed., 12), YM. *bolcul* id. (Lessing, 120) Khal. *boldzol* id. (Lessing, 120), YM. *bolcar* id. (Lessing, 119) YM. *bolcusi* id. menfî olarak "mümkün olmıyan < buluşulamıyan" manasında kullanılır (Lessing, 120).

Çag. *bolcal* (بولجال) (PdC., 175), Krç., Blk. *bolcal* id. (Pröhle), Kum. *bojjal* id.

YM. *bolca-, bolcu-* "anlaşmak, önceden karar vermek, tâyin etmek..." (Lessing, 119), OM. *bolca-* id. (Muk. Ed., 12, 250), Khal. *boldzo-* id. (Lessing, 119), Kalm. *bolz°-* id. (Kalm; 51 a), Dag. *bolocoo* (Dag, 126) id.

Yukarıda verilen kelimelerin hepsinin Mogolca olması gerekir.

Çünki: *A. *-lɨç-* : M. -lç- : T. -ş-
*A. *-si-* : M. -si- > -şi- : T. -si-

Bundan başka kök yalnız Mogolca'da mevcut.
Öyle ise, Osm. *bolcaş* < M. *bolca-si.*
T. *bolcal* < M. *bolca-l*

4. Osm. *bor* (بور) "kül rengi, boz" (*Miftahü'l-Lugā* TS., I, 638)

YM. *bor* "külrengi, kahverengi" (Lessing, 121), Khal. *bor* id. (a.y.), Kalm. *bor* id. (Kalm., 51 b), Bur. *boro* id. (Bur., 115 b), Mog. *boro* "kül rengi" (Mog., 24 b) Mong. *borō* id. (Mong., 28), Ord. *bor, boro* "kül rengi, sarımsı kül rengi" (Ord., I, 80 b)

Kırg. *boru* "kül rengi (at)" (Wb., IV, 1663); Şor, Küer., Sag., Koyb. *pora* id. (Wb., IV, 1270), Leb. *pör* "kahverengi (at)" (Wb., IV, 1303), Kaz., Tob. *bur.* id. (Wb., IV, 1815), Kzk. *bora, borai* id., An. Ağ. *bor* id., *mor* "kahverengi, boz (koyun, öküz, inek)", Afg. *bōr* "külrengi, kahverengi", Fars. *mōr* "mor, külrengimsi kahverengi (öküz ve koyun)" Trk. *mor* "menekşe rengi"
Ktk. *boz* id. (ETY.), OT. *boz* id. (DLT., II, 12-9), Osm., Çag., Az., Krm., Tar., Kzk., Hiva Trkm. *boz* "külrengi, kahverengi"

(Wb., IV, 1681), Kaz. *buz* id. (Wb., IV, 1866), Başk. *buδ* id., Tel., Alt., Leb. *pos* id. (Wb., IV, 1287), Trk. *boz* id., An. Ağ. *boz* id.

*A. *r_2 : M. r : T. z
*A. *-V : M. -V : T. ∅ (M. **bora* > *boro* : T. *boz*)

Buna göre Osm. *bor* <M. *bor*> Fars. *mor* > Trk. *mor*

5. Osm. *calasun* (جلاسن) "genç ve kuvvetli adam, yiğit" *Dede Korkut, Ebā Müslimnāme, Şehnāme tercümesi, ʿĀlī Divānı, Yahya Beg Divānı, ʿAşkī Divānı, Hamse-i ʾAtāʾī, Sābit Dīvānı,* : TS, II, 767-768). Diger mümkün okuma şekilleri: *calasın, cılasun, cılasın.* (جلاسين : *Ebā Müslimnāme, Şehnāme Tercümesi*; جراسون : *Hikmetnāme*)

Bu kelime Mogolcada mevcut aşağıdaki kelimelerle açıklanabilir:

YM. *calagu* "genç, yigit, gençlik" (Lessing, 1029 b), Khal. *dzalū* id. (a.y.) Bur. *dzalū* id. (Bur., 179), Kalm. *zalū* id. (Kalm., 75 b); Kundur *cilaw* id. (8-1 b); Mog. *calaū* id. (Zirni, 108); Dag. *caloo* (Dag., 330); Mong. *DŹialū* id. (Mong., 79) Bundan başka aynı kökle ilgili olarak başka kelimeler buluyoruz: *calagura-, calagurka-, calagus, calaguçud vb.*

Alt., Tel., Kar. T., E.T. *gaş* "genç, genç adam, gençlik" (Wb., III, 241), Kaz. *gäş* id. (Wb., III, 379), Kzk. *jas* id. (Wb., IV, 48), Kırg. *caş* id. (Yudakhin, 240), Şor. *çaş* id. (Wb., III, 1912) Sag. *ças* id. (Wb., III, 1909), Tkm. *gāş* id. (Trkm. 859), Özb. *goş* (Uzb., 179)

*A. *c- : M c- : T. y- (M. **cal* : T. *gaş*)
*A. *l_2- : M. l- : T. ş- ve Mogolca ek ± *sun*

Buna göre, Osm. *carasun* < *calasun*, *cılasın* < *cılasun*, *calasun* <M. *cal*+*a*−*sun* krş. *cal*+*a*−*gu*

6. Osm. *cebe* (جبه) "zırh, zırhlı elbise; askerî mühimmat, silâh" *Kadı Burhāneddin Dīvānı, Hamzanāme, İskender Kitabı, Sicill-i Şer'iyye, Ebā Müslimnāme, Cevāhirü'l-Esdāf, Tercüme-i Tārih-i İbn Kesīr, Ahteri-i Kebīr, Bābüsü'l-Vāsıt, Lugāt-ı Niʿmetullah, Cāmiʿü'l-Fürs, ʿĀşık Paşazāde Tārihi, Et-Tuhfetü's-Seniyye, Enisü'l-'Ārifīn, Kanunnāme-i Āl-i Osmān, Sicill-i Kavānin, Koçi Beg Risālesi, Evliyā Çelebi, Nuhbetü't-Tuhfe, Kul Deveci, Derūnī,*

*Bürhān-ı Kāti*ᶜ : TS., II, 756-759)

YM. *cebe* "ok veya mızrak ucu" (Lessing, 1042), Khal. *dzev* id. (Lessing, 1042) OM. *cebe* "ok veya mızrak ucu, silâh" (Gizli Tarih), Mong. *DŹūē* id. (Mong., 95); Ord. *DŹiwe* id. ; Kalm. *zevᵊ* id. (Kalm., 474)

Osm. *cebe, cebeci, cebelü* (Wb., IV, 88), Çag. *cibe* id. (PdC., 301). Kırg. *cebe* "ok, ok ucu, yay, silâh" (Yudakhin, 242)

Koyb., Tel. *gebe* "ok ucu, bıçağın uç kısmı" (Wb., III, 386)

*A. *c- : M. c- : T. y- (*A. **cepe* : M. *cebe* : T.**yepe* > *yebe*)

Buna göre, Osm. *cebe* < M.

7. Osm. *ceyren* (جیران) aynı imlâ ile *ceyran, ciyren, ciran, ciren* okunabilir. *ceren, ciren* (جران), *ceylan* (جیلان) (*Gevherī, Sābit Dīvanı, Battal Gazi, Karaca Oğlan, Bürhān-ı Kāti*ᶜ... : TS., II, 761) ve (Wb. IV, 65)

YM. *cegere(n)* "ceylan" (Lessing 1043 b), *ceger* "kırmızımsı kahverengi" (Lessing 1043 b), Khal. *dzeer* id (Lessing 1043 b), Kalm. *zern* id. (Kalm. 474 b); Dag. *ceere* (Dag., 176)
Çag. *ciran, ciren, ceyren* (جیران) (PdC., 303), Leb. *cigren*. Alt. *ceren*, Kaz. *ciren* id. (Wb., IV, 142); Kar., Krm. *ciylan* (Wb., IV, 145), Trk. *ceylān*, Fars. *ceylān*.

ET. *yeg(e)ren* "kızılımsı kahverengi (at)" (Ikhe Huşotū, 15, I, 133; 19, I, 139); Leb. *yigrän* (Wb., III, 515), Tel. *yegrän, gärän, gärän* id. (Wb., III, 338), Alt, *gärän* "yaban keçisi" (Wb., III, 338), Bar. *girän* id. (Wb., III, 515), Kırg. *cïrän*, Kzk. *ciren* (Wb., IV, 142), Çuv. *śüren* id. (Çuv. 150)

*A. *c- : M. c- : T. y- (Çuv. s- ; Kzk., Kırg. c-)

(M. *cegeren* : T. *yegeren*)

Buna göre, *ceylan* < *ceyran, ceyren* vb. < M.

8. Osm. *cevüngar* (جونکر) aynı hakla *cuñgar* okunabilir. "Sol kanat, sol kol (askerî) (*Fātih Sultan Mehmet Yarlığı*, sat. 66, 94, 145.) Bu yarlık Osmanlı sahası içinde olmakla beraber Doğu Türkçesi ile yazılmıştır.

YM. *cegüngar* "sol el, sol kanat, sol kol (askerî). (Lessing, 1044) Khal. *dzüüngar* id. (Lessing 1044). Mog. *carangal* (Zirni, 109)

Y.M. *cegün* "sol, doğu" (Lessing, 1044), Khal. *dzüün* id. (Lessing, 1044); Kalm. *zün* id. (Kalm. 485 b); Bur. *dzüün* id.
YM. *gar* "el, kol, yan, kanat" (Lessing, 350), Khal. *gar* id. (Lessing, 350); Bur., Mog., Kalm. *gar* id., Mong. *Gar* id., Dag. *gari* id., OM. *kar*.

Çag. *c(a)vangar* id. (Baburnāme, Lugāt-i Çagatay), *c(a)vang(a)l* id. (Lugāt-i Çagatay), *cuvangar, cuvankul* id. (Wb., III, 175)

*A. *c-: M. c-: T. y-. Buna göre Türk Dilindeki şekillerden hiçbiri Türk Dili ile izah edilemez. Bu kelime Mogolca bir birleşik söz olup *sol kol* karşılığında kullanılmıştır.

Öyle ise, Osm. *cevüngar, cungar* < M.

9. Osm. *cıda* (جيدا) "mızrak, süngü, harbe" (*Süheyl ü Nevbahār, Dede Korkut, Anternāme, Velāyetnāme-i Hacı Bektaş, ʿĀşık Paşazāde, Rāhatü'l-Ervāh, Sicill-i Şer'iyye, Vīs ü Rāmīn, Köroğlu, Şehnāme Tercümesi, Selimnāme, Evliyā Çelebi*: TS., III. 763-764)

YM. *cıda* "mızrak, süngü, harbe" (Lessing, 1049), OM. *cıda* (Muk. Ed., 205); Khal. *cad* id. (Lessing, 1049), Kalm. *dzid*ə id. (Kalm., 108 b); Bur. *cada* id. (Bur., 246 a), Ord. *DŹiDā* id. (Ord., I, 193 b); Mong. *DŹiDā* id. (Mong., 86); Dag. *giaide* id. (Dag. 318), Man. *gida* id., Rus. *ştik*., Trk. *çıta* "ince uzun ve ayrı kalınlıkta ağaç parçası"

cıda "mızrak, süngü" (*Oğuznāme*), Çag. *cıda* id. (PdC., 302), Tel., Koyb., Kaç. *d'ıda* id., Alt., Leb., Tel. *yıdá* id. (Wb., III, 495) Şor, Sag. *çıda* id. (Wb., III, 2091), Sag. *sıda* id. (Wb., IV, 656)

*A. *c-: M. c-: T. y- (M. *cıda* : T. *yıda*)
*A. -d-: M. -d-: T. -d- (> Osm. -y-, Yak. -t-, Khak. -z-, Tuva -d-, Çuv. -r-)

Buna göre, *cıda* kelimesi Türk diline ait olamaz. Öyle ise Osm. *cıda* < M.

10. Osm. *cılavu* (جيلاو) "dizgin" (*Dede Korkut, Mihr ü Müşteri*: TS., II, 768) bunun yanında *cılavı, cılav* kelimeleri de bulunmaktadır.

YM. *ciluga* "dizgin" (Lessing, 1055 b), Khal. *coloo* id. (Lessing, 1055) OM. *cilo'a* id.; Dör, *džilū* id. (Kalm., 110 b), Kalm. *džalū* id. (Kalm. 110 b), Dag. *coloo* id. (Dag. 306)

Çag. *cılav* id. (Wb., IV, 145)

*A. *c- : M. c- : T. y-
*A. *d(i)- : M. ci- : T. y-. (Mançu-Tunguz dillerinde d(i)-muhafaza edilir) Evenki; *dil* "baş", *dilǐwūn* "başbağı" yardımı ile M. *ciluga* <*A. *dil+u-ga*, **dil+i-gūn* > Evenki; *dilǐwūn* çözümlenebileceğinden :

Osm. *cılav* <*cılavı* < *cılavu* (< **cilagu*×M. *ciluga*) olmak gerekir.

11. Osm. *cılkı* (جلق) "çığır, patika, dağ yolu. (*Kāmus Tercümesi* : TS., II, 769) kelimenin ikinci şekli *cılgı* (جلغی) (a.y.)

YM. *cilga* "yarılgan, sel yatağı, iz, ince ve çukur yol" (Lessing 1055) Kalm. *džilga* id. (Kalm. 109 b), OM : *cilgas* id. (Muk. Ed. 372)

EU. *gılka* id. (Wb., III, 486), Bar. *gılga* id. (Wb., III, 486), An. Ağ. *gılga* id. (SDD, 1526); Kzk. *cılga* (Wb., IV, 128; K. D., 107), Kırg. *cılga* id. (Yudakhin, 279; Wb., IV, 128), *cılka* id. (Wb, IV, 128)

*A. *c- : M. c- : T. y- (M. *cılka* : T. *gılka*)
Ayrıca T. y- > Kzk., Kırg.,... c-
Buna göre Osm. *cılka* < M.

12. Osm. *çandavul* (چنداول) "artçı (askerlik t.)" (*Bürhān-ı Kāti*ᶜ *Tercümesi*: TS., II, 821)

YM. *çagdagul* "nöbetçi, devriye; casus, müzevir" (Lessing, 159) Khal. *çagduul* id. (Lessing, 159); YM. *çingnagul* "dinleyici, kulak veren, kulağı delik (kimse), casus" (Lessing, 190 a), Khal. *çanguul* id. (Lessing, 190 a).
YM. *çagda-* "gözlemek, casuslamak, (gizli) bilgi vermek (Lessing 158)
YM. *çingla-* , *çingna-* "gözlemek, casuslamak, (gizli) bilgi vermek (Lessing, 190)

Çag. *çagdavul* "1. gece bekçisi, nöbetçisi, 2. artçı" (Wb., III, 1850) Çag. *çandavul* id. (Lug. Çag.), *çagdaul, çagdaul, çikdavul* id. (L. Coq), *ç(a)gdaul, ç(a)ngdaul, ç(a)ngdaval* (Baburnāme)

*A. *t(i)- : M. ç(i)- : T. t(i)- (M. *çiña-*: T. *tiña-*) M. i (kökte) :

OM. a (ünlü çözülmesi) (M. *çiña-* : OM. **çaña-* > *çanla-*), ayrıca *-gul.*

Öbür şekiller için YM. *çagda-* krş. T. *çak-* "müzevirlemek, çıtlatmak, gizlice bilgi vermek", YM. *çigda-* krş. M. *çiki(n)* "kulak"

ilgilerini göz önüne almak gerekir. Buna göre, Osm. *çandavul* iki şekilde açıklanabilir:

1. Osm. *çandavul* < OM. **çañda'ul* < OM. *çañla'ul* < M. *çiñlagul*
2. Osm. *çandavul* ≪ OM. **çañla'ul* (M. *çinglagul*) + kontaminasyon (OM. *çagda'ul*)

13. Osm. *çidam* (چیدام) "sabır, tahammül, dayanma" *Kāmus-u Osmānī*: TS, II, 886) (Bu kelimenin Çağataycadan aktarılmış olması muhtemeldir. Bununla beraber Wb., III, 2093 teki kayda dayanarak buraya almakta bir mahzur görmedim.)

Mog. *çidān* "dayanıklılık, tahammül etme" (Zirni 95) YM. *çidanyadan* "güç-bela, zor-zahmet" (Lessing, 176), YM. *çidamag-yadamag* id. (Lessing, 177), *çidal-küçün* "güç-kuvvet, kuvvet-takat" (Lessing, 177)

OM. *çida-* "muktedir olmak, dayanmak, sabır ve tahammül etmek..." (Muk. Ed., 133; ḤP'ags-pa, 122), YM. *çida-* id. (Lessing, 176), Khal. *çada-* id. (Lessing, 176), Kalm. *tşid*-, *tşad*-* id. (Kalm., 438 a), Ord. *tşaDa-* id., Mong. *şDa-* (Mong. 331), Dag. *şade-* id. (Dag., 214), Bur. *şada-* id. (Bur. R., 236)

Alt., Tel., Kırg. *çidam* "takat, tahammül, mukavemet" (Wb., IV, 2093): Tel. *çıdım* id. (a.y.), Tel., Leb. *şīdam* id. (Wb., IV, 1050), Kzk., Şor. *şıdam* "maharet, kudret, sabır" (Wb., IV, 1059), Sag., Koyb. *sıdım* "sabır, tahammül" (Wb., IV, 657), *sıdal* "maharet, kudret, sabır" (Wb., IV, 656), Alt., Tel., Leb., Krm., Kaz., Kar. L., T. *çıda-* "tahammül etmek, dayanmak, mukavemet etmek" (Wb., III, 2093), Kzk., Kaç, Şor. *şıda-* id. (Wb., IV, 1058), Sag. *sıda-* id. (Wb., IV, 656).

ET. *tıda-* "muktedir olmak, dayanmak, tahammül etmek" (Or.Y.), EU. *tıd-* "karşı koymak, dayanmak, men etmek, yasaklamak, OT. *tıd-* id. (DLT., II, 292-15), Kum. *tıya-* id. (Cod. Cum.), Harezm T. *tayan-* id. (NF, 176-11), Osm. *tayan-* (> *dayan-*) (TS., II, 1030), Tel., Kzk. *tiyin-* id. (Wb., III, 1311), Kar. L.T., Kaz., Krm. *tiyil-* id. (Wb., III, 1311), Tel., Kaz. *tīn-* id. (Wb., III, 1361)

*A. *t(i)- : M. ç(i)- : T. t(i)- (M. *çida-* : T. *tida-*)
*A. *-d- : M. -d- : T. -d- (> y, z, ...)

Buna göre, Osm. *çidam* < M. *çida-m*

Öbür şekiller : T. *tıd-*, *tıd-a-* > *tıya-* > *taya-* > *daya-*

tıd-ın- > *tıyın-* > *tiyin-* > *tīn-*, *tıd-ıl-* > *tıyıl-* > *tiyil-*
M. *çida-mag*, *çida-l*, *çida-n*.

14. Osm. *dalda* (دالدا) "kuytu (yer), barınak, gizli (yer), gölge (lik)" (*Pir Sultan Abdal*, *Vāsıf Dīvanı*, *Gedāī* : TS., II, 983)

OM. *dalda* "gizli, saklı, kuytu" (Muk. Ed., 138), YM. *dalda* id. (Lessing, 225), Khal. *dald*ª id. (Lessing, 225), Bur. *dalda* (Bur. 201 b); Kalm. *dald*ª id. (Kalm., 73 b.) Ord. *DalDa* id. (Ord., I. 115 a), Dag. *dalede* id. (Dag., 132)

Çag., Krm. *dalda* id. (Wb., III, 1637), An. Ağ. *dalda* id. (DS. IV, 1341)
ET. *gaş-* "gizlenmek, sinmek, saklanmak" (EUTS., 290), OT. *gaş-* id. (DLT., III, 60-14); ET. *gaşur-* "gizlemek, saklamak" (EUTS., 290), OT. *gaşur-* "gizlemek, saklamak, örtmek, muhafaza etmek" (DLT, III, 68-14); ET. *gaşut* "gizli" (EUTS., 290), OT. *gaşut* id. (DLT, II, 228-4); *gaşru* "gizli, saklı" (DLT., III, 31-6). Osm. *gaşmak ġaşan-* "yaşmak tutunmak, yaşmakla örtmek" (TTS, IV, 854)...

*A. *d- : M. d- : T. y-
*A *-l_3- : M. -l- : T. -ş- (M. **dal* : T. **yaş*)

M. *dalda* (< *dal*+*da*) + *da* Komitativ (zarf olarak kullanılır)

T. *yaş-* (< *yaş*+*u-*) tasrifte orta hece ünlüsünün düşmüş olması gerekir, çünki *ġaşan-* (< *ġaş*+*a-n-*) ve *ġaşut* (< *ġaşu-t*) başka türlü izah edilemez. Buna göre :

Osm. *dalda* < M.

15. Osm. *dapkur* (دپقور) "eger üzerinden aşırılarak bağlanan kolan" (*Cāmiʿü'l-Fürs* : TTS, IV, 739), *tapkur* (طپقور) id. (*Niʿmetī*: TTS, IV, 739) Bu kelime bu mânâda yalnız *kolan* kelimesi ile birlikte bir tamlama içinde kullanılmıştır : *dapkur kolanı*, *tapkur kolanı*), *tapgur* (تاپغور), *tapkur* (تاپقور) (Wb., III, 953)

YM. *dapkur* "sıra, bağ, kat; katmer, katmerli, çifte" (Lessing, 214), Khal. *davḫur* id. (Lessing, 214), Bur. *davḫar* id. (Bur. R., 171), Mog. *dabkur* id., Mong. *DaGur*, *t'aGur* id. (Dag. M., 194) YM. *dabkuça-* "kat kat koymak, katmerlemek" (Lessing, 214) *dabkuça* "iki kat giyim" (Lessing, 214), *dabkuçala-* "birbiri üstüne koymak", *dabkurga* "tabaka, kat" (Lessing, 214), *dabkurgala-* "tabakalar teşkil etmek" *dabkurla-*....

YM. *dabta-* "tekrarlamak, tekrar tekrar yapmak (aynı hareketi) demir dövmek" (Lessing, 213), *dabtal* "tekrar"...
Khal. *davt*-* "tekrarlamak" (Lessing, 213), Bur. *davḫasuul-* "demir dövmek, çekici tekrar tekrar vurmak" (Bur. R., 171), Dag. *dabete-* id. (Dag. M., 131)...

Çag. *dapkur* (داپقور) "eyerin ortasından geçirilen kolan; asker dizisi, kol halindeki asker; tulum, su kovası" (PdC., 314) *tapkur* (تاپقور) "ilâve kat, katmer" (PdC., 192; Wb., III, 954), Kaz. *tapkır* "defa, kere" (Wb., III, 952), Kaz. *tapkırla-* "tekrarlamak", *tapkırlık* "çarpma (hesap)" (Wb., III, 953).

*A. *d- : M. d- : T. y- (M. *dap-* : T. *yap-*)
*A. *t- : M. t- : T. t- (> Osm. d- ∽ t-)

Buna göre Osmanlı, Çagatay, Kazan Tatarcasında görülen t'ler substitution (d yerine t) olmak gerekir. Ayrıca kelimedeki ek (-gur) Mogolcada çok yaygındır.
Öyle ise Osm. *tapkur* ∽ *dapkur* < M. *dapku-r*

16. Osm. *dümük* (دومك) "meşgale, iş-güç" (*Tercemān, Süheyl ü Nevbahar, İskender Kitabı*: TS., II, 1311-1312), *dümük-* "bir işle meşgul olmak, oyalanmak" (*Yūsuf u Zeliha*, Ş.H., *Hurşitnāme, Tercemān*: TS., II, 1312). Şu misale göre *dümük* kelimesinin bir mânası da "faydalı" olmalıdır: *ite nice bıragasun bir kemük- ki bir sāʿat ol ola saña dümük* (*Süheyl ü Nevbahar*: TTS, II, 337) Osm. *dümük-* "bir işle meşgul olmak, oyalanmak" (TS, II, 1312)

Y.M. *dömüg* "faydalı, işe yarar, tatminkâr, oldukça iyi, uygun" (Lessing, 267 b), Khal, *dömög* id. (a.y.)
Y. M. *dömü-* "bir işi az ölçüde yapmak, şöyle-böyle yaşamağa çalışmak, oyalanmak" (a.y.), *dömügüre-* bir işi veya şeyi şöyle-böyle, üstünkörü yapmak; oyalanmak" (a.y.), *dömügüken* "az-buçuk, şöyle-böyle, üstünkörü (iş hk.)" (a.y.), *dömügüü* "az buçuk, yarım-yamalak, üstünkörü, baştan savma, şöyle-böyle (iş hk.)" (a.y.), *dömüne-* "bir işi üstünkörü yapmak"

An. Ağ. *dümük* "1. iş-güç; 2. bir işe veya bir kimseye karşı duyulan bağlantı, ilgi; 3. akıl-zekâ" (birinci mâna için a.y. *dümüşük*'e bk.) (SDD, IV, 1630), *dümüşük* "iş-güç" (a.y.)

ET. *yumuş* "iş-güç, çalışma, hizmet" (EUTS., 305), OT, *yumuş* id. (DLT, III, 12-8), Osm. *yumuş* "iş, hizmet" (*Niʿmetī*: TTS, IV, 906), An. Ağ. *yumuş* id. (SDD, III, 1551), Bar., Kar. T. *yumuş* id. (Wb.,

III, 580), Kaz. *yǿmǿş* "iş, hizmet, ilgi" (Wb., III, 464), Kar. L. *yumus* id. (Wb., III, 580), An. Ağ. *yümüş* id. (SDD, III, 1559), An. Ağ. *yumur-* "bir işi becermek" (SDD, III, 1551); Kırg. *cumuş* "iş-güç" (Yudakhin, 269), *cumşa-* "bir iş görmek" (a.y.), Kzk. *cumıs* id. (KED, 111) An. Ağ. *yap-/yum-* "başarmak"

*A. *d- : M. d- : T.y- (M. **dum-* > *döm-* : T.**gum-*)

Mogolcadaki ö, ve g nin kalitesi net değildir (Anadolu ağızlarındaki *öküz* ve *gün* kelimelerindeki ö, ü, g'nin Fonetik şekilleri ile karşılaştırılabilir : o, u , g)

< < >

Buna göre : M. *dömü-* > *dömü-g, dömü-gü, dömü-gü+re-, dömü-gü+kən, dömü-n+e-.*

T. *yumu-* > *yumu-r-. yumu-ş (* > *yümüş),* Kırg. *cumşa- (* > **yum-(u)ş+a-)* şeklinde çözümlenebilir.

Öyle ise, Osm. *dümük* < M. *dömü-g*
Osm. *dümük-* < *dümü-k-* < M. *dömü-*
An. Ağ. *dümüşük* < *dümü-ş-* < M. *dömü-*

17. Osm. *dür* (دور) *sın-* (DK. Dresden MS, 184-3. Bu kelime ayrı ayrı baskılarda *dürsin-* ve *dursın-* şekillerinde verilmiştir). "yüz çevirmek, yüz döndürmek, istifi bozulmak, korkmak" kelimenin *dursın-* "durur gibi olmak" mânâsı metne yeter derecede uymuyor : *agca tozlu katı yaydan dür sınmagan* "ak kirişli (iyi cins kirişli) sert yaydan yüz çevirmeyen (istifini bozmayan)" daha iyi bir izah şekli olur.

YM. *düri* "şekil, yapı, görünüş, yüz, ifâde, davranış" (Lessing, 282 a), Khal. *dür* id. (a.y.). Kalm. *dür*^{i}, *dür*^{ü} (Kalm. 105 b), Dag. *dure* id. (Dag. 241), OM. *duri* id. (ḤP'ags-pa, 122 b), Mançu. *durun* (NP A Gr., 23), M. *dürsün* id. (a.y.)

*A. *d- : M. d- : T. y-
A. -r_2- : M. -r- : T. -z (M. *düri* : T. *yüz*)
*A. -i : M. -i : T. ∅

Buna göre, Osm. *dür* < M. *düri*

düri+sın- > *dür* + *sın-* krş. M. *dürisün* > *dürsün.*

18. Osm. *ece* (اجه) "reis, ulu, ileri gelen" (*Yunus emre* : TS, III, 1384), "yaşlı adam, ak sakal" (Wb., I, 865)

OM. *écen* "sahip, efendi, reis, Tanrı"(Gizli Tarih, Muk. Ed., 154), *ėce* id. (Muk. Ed., 153), YM. *ecen* id. (Lessing, 336), Khal. *edzen* id. (a. y.), Kalm. *ezn̥* id., Mog. *ejän*, *ecan* "koca" (Zirni, 103), Kundur *ezan* id., Mong. *ecen* id. (Mong., 312), Ord. *eDźin* id. (Ord., I, 230 a), Dag. *ecin* id. (Dag., 142).

An. Ağ. *ece* "1. ak sakal, ihtiyar, 2. büyük ve asâlet sahibi kadın, 3. baba, 4. ağa" (SDD, II, 503-504), *eci* "hürmete lâyık yaşlı kadın" (a.y., 504) *ici* "baba" (a.y., 780), *ez* "sâhip, mâlik" (a.y. 567), *ezin* "âciz" (< ihtiyar?) (a.y., 568). Kzk. *ece* "yaşlı adam" (KD., 297)

ET. *idi* "sahip" (Orh. Y.) EU. *idi* "sahip, bey" (EUTS., 89), OT *iḍi* "sâhip, efendi, Tanrı" (DLT., I, 87-15), Harezm *iḍi* id. (NF. 315, 10), *ède* id. (NF., 82-7), *ede* id. (NF., 292-16), *izi* id. (NF., 235-4), Kıpç. *idi* id. (Müh., 33; İdr., 37), Çag. *idi* id. (Lug. Çag., 58), Kırg. *ee* "sahip, Tanrı" (Yudakhin, 942), Alt., Tel. *egi* "koca" (Wb., I, 726), Yak. *itie* id., *it'i* id., *it'çi* id., Osm. *ige*, *eye* (ايا) id., (TS., III, 1578), An. Ağ. *eye* "1. sâhip, 2. âilenin en muhterem kadını, 3. baba" (SDD, 563), *ige* "sâhip" (a.y., 803), Trk. *ıssız* "kimse olmayan yer", Osm. *ıss+* "sâhip" (TS, III, 2096) (msl. iş *issi* a.y. 2117)

*A. *-d- : M. -d- : T. -d- (> y, z, t...)
*A. *-d-(i)- : M. -c(i)- : T. -d- (> y, z, t...) M. (*eci(n)*: T. *idi*)
*A. *-e : M. -e : T. -i/∅
*A. *-i : M. -i : T. i/∅

Öyle ise, Osm. *ece* < M. *ece(n)*.

19. Osm. *gūm* (گوم) "içte olan, derin" (*Kāmus Terc.*: TS., III, 1741)

YM. *gün* "derin, derinlik" (Lessing, 391), Khal. *gün* id. (a.y.), Ord. *Gün*, *Gün* id. (Ord., I, 227 a), Kalm. *gün*, *gün* id. (Kalm., 139 a, 140 b), Bur. *gün* (Bur., 181 a) Mong. *fuGuän* id. (Mong. 104), Dag. *guen*, *guaan* id. (Dag., 153)

Mogolcada bazı kelimelerin ek alması hâlinde ortaya çıkan ve (n) şeklinde gösterilen n hâriç, bütün kelime sonu n leri ñ olarak telâffuz edilir. Bu n > m için daha uygun bir durumdur. Ayrıca Türk dilindeki *bogun* > *bogum*, *kurun* > *kurum*, *kurşun* > *kurşum*, *tügün* > *tügüm* gibi bir yuvarlak ünlüden sonraki n > m değişikliğine ait misalleri de hatırlıyabiliriz.

*A. *g- : M. g- : T. k- (> Osm. g-, k-)

Buna göre şekil bakımından daha eski, ve bütün Mogol dillerinde bulunan *gün* > Osm. *güm* olmak gerekir.

20. Osm. *kaburga* (قبورغه) "kaburga" (*Bürhān-ı Kāti' Tercümesi*: TTS, II, 560), *kapurga* id. *kapurgalu* (قپرغالو) *Dede Korkut*, Dresden 15-1)

OM. *ḳabirḳa* "kaburga, yan, döş" (Gizli Tarih), Mog. *kaburga* id. (Zirni, 122), YM. (*ḫabirga(n)* "kaburga, yan, döş, böğür, kanat, dağ veya tepelerin sıra teşkil eden yüksek kısımları" (Lessing, 898), Khal. *ḫavirga* id. (a.y.), Dag. *haberihe* id. (Dag., 307), Ord. *ḫavirga* id. (Ord., I, 344 a)

Kalm. *ḫavsn*$_{o}$, *ḫävsn*$_{o}$ (< *kabisun*) (Kalm., 174 b), Mong. *ḫawu-Dze* id. (Mong., 166), Bur. *ḫabha(n)* id. (Bur., 159)

Kıpç. *kaburga* "kaburga" (TZ., 181), Çag. *kaburga* (قبورغه) id. (Wb., II, 455), Az. *kaburga* id. (Wb., II, 455), Alt., Tel., Şor., Leb., Küer., Sag., Koyb., Kaç., Kzk., Kırg., Krm. *kabırga* id, (Wb., II, 450).

Eski ve Orta Türkçede rastlamadığımız bu kelime, morfoloji bakımından kendisi ile karşılaştırılabilecek başka bir şekil olmadığından, Türk dilinde tek başına kalmaktadır (P., Mong. Lehnw. im Kom., s. 337)

Diğer taraftan Mogol dillerindeki ilgili başka kelimeler yardımı ile *kaburga* (< *kabırga*) nın izahı mümkündür: *kabirga* < *kabi+r-ga(n)* veya *kabi+rga-n*, *kabisun* < *kabi+sun*, *kabirsun*, < *kabi+r-sun* vb. Kelime kökü *kabi* "yan, bitişik, yakın" (>YM. *ḫabi*, Lessing, 897), *kabir-* "yanyana durmak, birine veya birşeye dokunmak" (> YM. *ḫabir-*, Lessing, 898), *kabirga-* id. (> YM. *ḫabirga-*, a.y.). Buna göre Osm. *kaburga* < M. *kabirga* ∽ *kabirka*

21. Osm. *kapçur* (قپچور) "hayvan vergisi" (*Garibnāme*, *Tārih-i Āl-i Selçuk*: TS, IV, 2346)

OM. *kabçur* (قبچور) id. (Muk. Ed., 441), *kubç'iri* id. (ḤP'ags-pa 129), YM. *gobçigur* id. (Lessing, 357), Khal. *gouçuur* id. (a.y.), Kalm. *ḫowşūr* id. (Kalm., 191 b)

Çag. *kabçur* id. (قابچور) (Wb, II, 430), Alt., Leb. *kapçūr* id. (Wb., II, 4·0), Soy. *koñçur* id. (Wb., II, 524), Az. *kopçūr* id., An. Ağ. *gamçur* id. (SDD, II, 592), *kamçor* id. (SDD, II, 822), *kamçur* id. (a.y.). *kapçur* id. (SDD, II, 828)

Kelime, *kapçi-* (> YM. *ḫapçi-* "sızdırmak, zorla çıkarmak, elde etmek, sıkıştırıp almak, Lessing, 596) *gobçi-* "vergi almak, salma salmak" (Lessing, 363) fiilleri ile ilgili olup *-gur* eki ile yapılmıştır. Öyle ise, Osm. *kapçur* < M. *kapçu-r*

22. Osm. *karañu* (قراكو) "karanlık" (*Yunus Emre, Dede Korkut, Garibnāme, Kelile ve Dimne, Kısasü'l-Enbiya, Mevlid, Şeyhī, Müzekki'n-Nūfūs...* : TS, IV, 2270) öbür yazılış şekilleri: قره‌كو ، قاره‌كو ، قاراكو ، قاركو ، قركو

YM. *ḫaranggu, ḫaranggui* "karanlık" (Lessing, 935 a) Khal. *ḫarangu, ḫaranggui* id. (a.y.), Ord. *ḫarañgg'ī* id. (Ord., I, 338 b), Mong. *ḫarañGu* id. (Mong., 159), Kalm, *ḫarañ'ū* (Kalm., 170 a), Dag. *harengguei* (Dag. 257), Şirongol *karañgu, karañgui*, Mog. *karañgu* (Zirni, 123)

OT. *karañgu* id. (DLT., III, 288-8), *karañku* id. (a.y.), Kıpç. *karañu* id. (Müh., 37), *karangı* id. (TZ., 184), Çag., DT., Tar. *karañgu* id. (Wb., II, 154), Alt., Tel. *karañui* id. (Wb., II, 153), Kom. *karañu* (a.y.), Leb. *karaña* (a.y.), Kzk., Kırg. *karangı* id. (a.y.), An. Ağ. *karañı, garañu, garavu, karañı, karavu* id., Trk. *karanlık* (< *karanı+lık* ≪ *karañu+luk*) id.

Kelimenin en eski tanığı *Divānu Lugati't-Türk*'tür. Buna göre Orta Türkçe'den daha önce kullanıldığı hakkında bilgimiz yoktur. Şimdiki halde, *+ñu* için Türk Dili'nde başka bir misâle de sâhip değiliz. Halbuki bu ek ve *+ ñui* < *+ ñu+i* Mogolca'da canlı eklerdir. Buna göre *karañu ve karañui* kelimeleri Türk-Mogol müşterek isim kökü *kara*'dan, *+ ñu* ve *+ i* ekleri ile yapılmıştır. Öyle ise Osm. *karañu* < M.

23. Osm. *karavul* (قراول) "karakol, ileri posta, gözcü, nöbetçi" (*Dede Korkut, Cāmasbnāme, Cevāhirü'l-Esdaf, İbni Kesīr Tarihi Tercümesi, Şahnāme Tercümesi, Et-Tuhfetü's-Senigge, Tercemān, Bābüsü'l-Vāsıt, Evliya Çelebi* ...: TS, IV, 2383-2285) Başka yazılış şekilleri : قره‌ول ، قاراول

YM. *karagul* "gözcü, nöbetçi, devriye, ileri posta, öncü" (Lessing, 933), Khal. *ḫaruul* id. (a.y.), Ölöt, Dörbön. *ḫarūl* id. (Kalm., 171 a), Bur. *ḫarūl* id. (Bur., 557 b), Ord. *ḫarūl* id. (Ord., I, 341 a), Mog. *karaūl* id. (Zirni, 123) (> Afgan *karawal* id.), Rus. *karaul* id.

Kıpç. *karavul* id. (Idr., 70; TZ., 184), Çag. *karaul* id. (PdC., 398;

Wb., II, 152), *karagul* id. (Wb., II, 146), Tel., Bar., Kaz., Kzk., Krg. *karaul* id. (Wb., II, 146), An. Ağ. *karagol, garagol, karakul, gara'ol, gara'ul* id. Trk. *karakol* (*kol* kelimesinin contaminationu).

Türk ve Mogol dillerinde *kara-* "bakmak, gözlemek" Fiili mevcuttur. Bununla berâber *-gul* yalnız Mogolcada bol misallerle tanıklanan canlı bir ektir. Bu ekle yapılmış gibi görünen birkaç Türkçe kelime yeter derecede açık bir şekilde anlaşılamıyor. Mogol dilinde *-gul* ile türetilmiş aynı guruplar, başka kelimelerin (msl. *kepte-gul, mana-gul, tangna-gul, turşi-gul*...) bulunmasına karşı, *karagul*'un Eski ve Orta Türkçede tesbit edilmemiş olması, bu kelimenin Mogolcadan geldiğini gösterir. Öyle ise, Osm. *karavul* < M.

24. Osm. *kecim* (كجم) "at zırhı, eğerin altına konulan örtü" (*Cāmi'ü'l-Fürs, Niʿmetī, Enisü'l-ʿÂrifin, Şāmilü'l-Luga, ʿAkse'l-İreb, Kāmus Tercümesi, Bürhān-ı Kāṭiʿ* : TS, IV, 2394), (Wb., II, 1151). Kelimenin başka yazılış şekilleri : كچم ، *keçim* كچم ، كچم (Wb., II, 1382)

YM. *kecim* "at zırhı, eğer örtüsü" (Lessing, 462), Khal. *ḫecim* id. (a.y.), Kalm. *kedžim, kedžm* id. (Kalm., 222 b)

Sag. *kecim* id. (Wb., II, 1151), Kzk. *kezim* id. (Wb., II, 1178), *kejim* id. (Wb., II, 1184)

ET. *kedim* id. (Orh. Y., EUTS, 103), Osm. *geyim, giyim* id. (*Ferec Bade'ş-Şidde, Cevâhirü'l-Ahbar, Şamilü'l-Luga, Et-Tuhfetü's-Seniyye, Dakayıku'l-Hakāyık*, ... : TS, III, 1679-1681), Alt., Tel., Kır. *kiyim* "giyecek" (Wb., II, 1344)

*A. *-d(i)- : M. -c(i)- : T. -d(i)- (> -y(i)-, c(i)-...)
(M. *kecim* : T. *kedim* > Osm. *geyim* > *giyim*)

Öyle ise Osm. *kecim* < M.

ç'li şekiller (substitution consonantic) misalleridir.

25. Osm. *kēkül* (كاكل ، كاكول) "kâkül" (Bianchi; Kieffer, II, 552-553 s.)

YM. *kekül* "atın alnına düşen uzun ve demet hâlindeki kıllar; kâkül" (Lessing, 446), *kökül, gökül* id. (Lessing, 38), Khal. *gököl* id. (a.y.), Ord. *Guᵏḫul* id. (Ord., I, 276 b), Kalm. *kükl*$_{o}$, *kökl*$_{o}$ id. (Kalm., 245 a); Mong. *kʿuGuor* id. (Mong., 209), Mog. *kokül* id. (Mog., 3), Şara Yugur *kukul* id.; Şirongol *kukol* id.

Kıpç. *kekel* id. (TZ., 190), Kırg. *kekil* id. (Wb., II, 1061), Bar. *kegil* (yalnız at hk.) (Wb., II, 1065)

Bu kelimenin kökü Mogolca *ke* "süs, bezeme" olmalıdır. (Lessing, 439) aynı manadaki *kege(n)* (< *ke+ge-n*) (Lessing, 442) ye dayanarak *ke+ke-l*, *ke+ke-gül* > *kekül* şekillerini izah edebiliriz. Buna göre,

Osm. *kēkül* < Fars. *kākul* < M.

26. Osm. *keleci* (كلجى) "söz, lakırdı, sohbet" *Kısasü'l-Enbiyā*, *Süheyl ü Nevbahar*, *Kadı Burhaneddin*, *Müntehebātü'ş-Şifā*, *Dāstān-ı Ahmet Harāmī*, *Teshil*, *Fütühü'ş-Şām Tercümesi*, *Yüz Hadis Tercümesi*, *Fezā'ilü'l-Mekke ve Medine*, *ʿAcāʾibü'l-Mahlūkāt*, *Müzekki'n Nüfūs*... : TS, IV, 2398-2403). Başka yazılış şekilleri (كلشه) *keleşe* ve (كالجى ، كلجى)

"YM. *keleçi*" "Tercüman, sözcü" (Lessing, 447), Khal. *ḫelçi* id. (a.y.); OM. *keleçile-* "söz götürmek" (Gizli Tarih) YM. *kele(n)* "dil" (Lessing, 447), Khal. *ḫal* id. (a.y.), Ord. *k'élē* id. (Ord., II, 411 b), Kalm. *ḳelᵃ* id. (Kalm., 223 b), Bur. *ḫele* id. (Bur. 626 a); Mog. *kelàn* id. (Mog. 30 a), *kela* (Zirni, III), Kundur *kelàn* "ağız", OM. *kelen* (كيلان); (Muk. Ed., 213), Mog. *k'ilie* id. (Mong., 203), Dag. *kelā* id. (Dag., 159)

YM. *kele-* "konuşmak, söylemek" (Lessing, 447), OM. *kele-* id. (Gizli Tarih; Muk. Ed.), Khal. *ḫala-* id., Kalm. *kelᵉ-* id. (Kalm., 223 b), Bur. *ḫala-* id. (Bur., 626 a), Ord. *k'ele-*, *k'ėle-* id. (Ord., II, 411), Mong. *k'ilie-* id, (DM., 183), Dag. *hele-* id. (Dag., 309), Mog. *kelà-* id.

OT. *keleçü* "söz (Oguzca) (DLT., I, 445-9), Kıpç. *keleci* (İdr. H., 29), Krm. *keläçä* "gammaz, kovcu; hain" (Wb., II, 1114), An. Ağ. *geleci* "söz, lâf, lakırdı" (SDD, II, 604) Çuv. *kala-ş-* "konuşmak"

keleçü < M. *kele-çü*, *keleçe* < M. *kele-çe* ve *keleci* < M. *kele+çi*

Buna göre, Osm. *keleci* < M. *keleçi*;
Osm. *keleşe* < M. *keleçe* olmak gerekir.

27. Osm. *keşik* (كشيك) "nöbet, sıra" *Velāyetnāme-i Hacı Bektaş*, *Ferec Baʿdeʾş-Şidde*, *Şehnāme Tercümesi*, *Lugat-ı Niʿmetullah* (TS., IV, 2456) Başka yazılış şekilleri: كشك ، كاشك *köşük* (*Evliya Çelebi* : TTS, I, 492)

YM. *kesig* "sıra, nöbet, iyi talih, kısmet, lütuf, parça..." (Lessing, 460), OM. *keşig* id. (Gizli Tarih, Muk. Ed., 217), Khal. *ḫeşig, ḫişig* (Lessing, 460), Bur. *ḫeşeg* id. (Bur., 634). Ord. *Géşik* id. (Ord., I, 262 b), *Gesek* id. (Ord., I, 262 a), *kişiG* id. (Kalm., 230 a), *kesaG* "parça" (Kalm., 228 b), Mong. *k'eseG* id. (Mong., 199), *k'iDźaG* "parça, kısım" (Mong., 220)

Çag., Az. *keşik* (كشيك) "nöbet, sıra; devriye" (Wb., II, 1162), Alt., Tel., Leb., Şor. *kejik* "talih, kısmet; hediye; parça" (Wb., II, 1183), An. Ağ. *keşik* "nöbet, sıra, değirmen nöbeti" (ADD, 226). *kişik* "nöbet, yardım" (SDD, II, 944)

Osm. *kesik* "sıra, su nöbeti" (*Et-Tuhfetü's-Seniyye* : TTS, III, 641), An. Ağ. *kesik* "sıra, nöbet" (SDD, II, 887), Kıpç. *kisek* "parça, kesek" (Müh., 41), Tel. *kezik* id. (Wb., II, 1174); OT. *kesek* "parça, kesek" (DLT., I, 14-15), Çag., D.T., Kar. L. *kesek* "parça" (Wb., II, 1160), Osm. *kesek* "parça, pay, talih, nöbet" *Tuhfetü'l-Letāif, Garibnāme* : TTS, I, 448), Alt., Leb., Tel. *kezek* id. (Wb., II, 1172); ET. *kezig* "sıra, düzen; nöbet; sıtma" (EUTS., 108), OT. *kezig* id. (DLT., I, 391-13), Çag. *kizek* (كيزاك) "nöbet" (Wb., II, 1172); Osm. *gezik* "sıra, nöbet" (*Yunus Emre* ; TS, IV, 2456), *gezek* "sıra, nöbet" *Ālī Divanı* : TTS., III, 295), DT. *kezük* "Sıtma nöbeti" (Wb., II, 1179), Kırg., Kzk. *kézü* id. (Wb., II, 1178), Tel. *kezü* id. (Wb., II, 1179), An. Ağ, *gezek* "sıra, nöbet" SDD, II, 623); *gedik* "nöbet, sıra (simitçilerin fırın önündeki nöbeti)".

Türk Dilinde "nöbet ve sıra" manasında kullanılan kelimeler "parça" ile ilgili olup *kes-, ged-* ≪ *kert-* fiillerinden türetilmişlerdir. "sıra; dolaşma" kavramları aynı zamanda, *kez-* > *gez-* fiili ile ifâde edilebiliyor. Buna göre, Osm. *köşük* < **keşük* < *keşik* < OM. *keşig* < M. *kesig* < OT. *kesik* olmalıdır.

28. Osm. *kevteval* (كوتوال) (Umûmiyetle *kütüval* şeklinde okunması doğru değildir) (*Menāzır-ı Avālim, Hadikatü's-Süada, Bürhān-ı Kāti' Tercümesi*: TS, IV, 2779)

OM. *kebte'ul* "kale veya askerî tesislerin gece nöbetçisi" (Gizli Tarih).; *kebte-* "yatmak" (Gizli Tarih), YM. *kebte-* id. (Lessing, 439), Khal. *ḫevte-* id. (a.y.), Kalm. *kept'-* id. (Kalm., 226 b), Mong. *k'iDié-* id. (Mong., 200), Mog. *kebte-* id. (Zirni, 149), Ord. *GeB't'e-* id., Bur. *ḫevte-* (Bur., 627), Dag. *kevete-* id. (Dag., 183), Kundur *tebta-* id. (Zirni, 149), *tefta-* id. (Ramstedt, Mogolica)

Çag. *kebteval* id. (PdC., 453), *kevteval* id. (a.y.)
Bu kelimenin kökü yalnız Mogol dilinde bulunuyor. Ek ve fonksiyon için de aynı şey söylenebilir. Buna göre :

Osm. *kevteval* ≪ M. *kevte'ul* < *kepte-gul* olmak gerekir.

29. Osm. *köyegen* (كويكان) "eşek sineği, büvelek, eğrice" (*Cinānü'l-Cinās* : TS, IV. 2707)

YM. *kökeken* "mavimsi" (Lessing, 482), Khal. *ḫöḫḫön* id. (a y.), YM. *köke* "mavi" (Lessing, 482), OM. *kökē* id. (Muk. Ed., 221), *ko-ko* (Gizli Tarih, Hua-yi yiyu), Khal. *ḫöḫö* (Lessing, 482), Kalm. *kök*^{ə} id. (Kalm., 236 a), Mong. *k'uGuo* id. (Mong. 209), Ord. *Göḫ*^{k}*ḫö* id., *Dag. kuke* id. (Dag., 246), Mog. *köke* id., *kwka* (Ramstedt- Mogolica). *köke* id. (Zirni, 112)

Şor. *kügen* id. (Wb., II, 1426), An. Ağ. *göğan* "iri bir cins kara sinek" (SDD, II, 651), *göğem* "at sineği" (a.y.) *gövem* id. (SDD. II, 665), *gövelek* id. (a.y.)

(Bu kelime ile ilgili olarak bkz. Hasan Eren'in güzel araştırması "Türkçede Gök Kelimesinin Türevleri"; *Jean Deny Armağanı.* Ankara, 1958, 85-89)

*A. *-ē : M. -e : T. -i/∅ (M. *köke* : T. *kök*)

+*kan* Mogolca küçültme eki olup renkler için de kullanılır. (*kara*+*kan* "karamsı, karamtıl", *şira*+*kan* "sarımtrak", *ulaga*+*kan* "kırmızımsı"). Öyle ise,

Osm. *köyegen* < **kögegen* < M. *köke*+*ken* "mavimsi"

30. Osm. *kurultay* (قوروليتاى) "büyük toplantı", *Fütūḥü'ş-Şām Tercümesi, Tārih-i Āl-i Selçuk, Et-Tuhfetü's-Seniyye, Bürhān-ı Kāti*^{ᶜ} *Tercümesi* : TS, IV, 2747) Başka yazılış şekilleri: قورلتاى ، قرلتاى

YM. *ḫuralta* "büyük toplantı" (Lessing, 988 a), OM .*kurilta, kuriltai* id. (Gizli Tarih) Khal. *ḫuralt* id. (Lessing, 988 a), Ord. *ḫuraltä* "dini toplantı", Kalm. *ḫwralta* "büyük toplantı" (Kalm, 203 a), Mog. *kurultai* id. (Zirni, 129)

Çag. *kurultai* (قوروليتاى); *kuriltai* (قوريلتاى) id. (PdC., 429; Wb., II, 926). Kom. *kurulta* id. (Wb., II, 933), Tel. *kuraldai* "şaman ziyâfeti" (Wb., II, 924).

Kelime kökü *kuri-, kura-* "toplamak, yığmak, bir araya getirmek" Mogolcaya aittir. Ayrıca, *kurilda-, kurolda-* "bir araya gelmek,

toplanmak" manalarında yine bu dilde bulunur. Buna göre kelimenin iki şekilde izahı mümkündür: *kuri-l+tai, kuri-lta-i.* Bu iki çözümde görülen eklerin hepsi ve *kuril, kural* Mogolcaya mahsustur. Öyle ise, Osm. *kurultay* < M.

31. Osm. *küren* (كوران) "sarı ile doru arasında bir at rengi, al" (*Bürhān-ı Kāti' Tercümesi, Kāmus-ı Osmānī* : TS, IV, 2774)

YM. *küreng* "koyu kahverengi, koyu kestane rengi (bilhassa kürk rengi olarak)" (Lessing, 505), Khal. *ḫüren* id. (a.y.), Ord. *k'uriñ, k'ureñ* (Ord. II, 440), Kalm. *kür^{ü}ktşn* "koyu kahverengi (at)" (Kalm., 247 a), Mong. *kurie* id. (Mong., 216) Bur. *ḫüri(n)* "kahverengi, doru, kestâne rengi (hayvanlar hk.). Dag. *kuale* "bozumtrak kahverengi" (Dag., 184), Mog. *kürene* "doru, kestane rengi", Mançu *kuri* "koyu kahverengi" Tel., Şor, Leb., Sag. Koib., Kaç, Küer., Tar. *küräñ* "kahverengi" (Wb., II. 1450); An. Ağ. *küren* "kulaya yakın at rengi" (SDD., II, 1013), Kaz. *kören* id., Çuv. *karen* id. (ÇS., 70) Macar *görönyg* < Batı Türk. * *küren*

OT. *küzün* "firavun faresi, sansara benzer bir hayvan" (DLT., I, 404-21), Kıpç. *küzen* "sansar, firavun sıçanı" (TZ., 209); Tel., Tob., Kom. *küzän* "kahverengi; sansara benzer bir hayvan" (Wb., II, 1508) (NP. A Gr., p. 82)

*A. *-r_2- : M. -r- : T. -z- (M. *küren* : T. *küzen*)

Öyle ise, Osm. *küren* < M.

32. Osm. *küse-* (كوسه-) "imrenmek, gıpta etmek, yarsımak" (*köse-* okunmuştur) (*Tārih-i Ibni Kesîr Tercümesi* : TTS., IV, 2700)

YM. *küse-* "arzu etmek, imrenmek, temâyül etmek, canı çekmek, aş ermek,..." (Lessing, 508), OM. *küse-* id. (ḪP'ags-pa, 126), Khal. *ḫüsə-* id. (Lessing, 508), Kalm. *küs-* id. *küsal* "arzu" (Kalm., 248 b), Bur. *ḫuse-* id., Ord. *G'use-* id. (Ord., I, 279 b), *G'usel* "arzu" (Ord., I, 279 b), Mog. *kwsaltu* "arzulu, istekli" (Zirni, 114)

Bu kelime Uygurca dahil, Türk dilinin bütün devre ve şivelerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, umûmiyetle Mogolcadan geldiği ileri sürülür. (Meselâ bkz. P., Mong. Lehnw. im. Kom., s. 336). Bu bakımdan, diğer kelimeler sırasına aldığım halde, menşei hakkındaki görüşlere inançla katılmıyorum.

33. Osm. *makta-* (مقتا-) "öğmek, medhetmek" *Şehnâme Tercümesi* : TTS., I, 513)

YM. *magta-* "öğmek, medh ve senâda bulunmak, yükseltmek" (Lessing, 520 a), Khal. *magta-* id. (a.y.), Kalm. *makt*-* (Kalm., 254 b), Mong. *maGDaG* "övgü" (Mong., 233), Ord. *maG't'a-* "övmek, yükseltmek..." (Ord., 271), Bur. *makta-* id.

Çag., Kaz., Kom., Alt., Tel., Leb., Şor, Sag., Koyb., Kaç, Küer., Kzk. *makta-* (Wb., IV, 1997); Uriankhai *pakta-* id.

*A. *m- : M. m- : T. b-;
*A. *-gt- : M. -gt- : T. -t-/-kt-

Öyle ise, Osm. *makta-* < M.

34. Osm. *maral* (مرال) "meral, dişi ceylan" (*Evliya Çelebi, ʿĀşık Hasan, Zihnī* : TTS, II, 692)

YM. *meral* "bir geyik cinsi" (Lessing, 529), OM. *meral* (Gizli Târih, Muk. Ed., 405), Khal. *maral* id. (Lessing, 529), Kalm. *mar*l* id. (Kalm., 257 b). Rus. *maral'* id.

Çag., DT., Sart. Tkm. *maral* (مرال) id. (Wb., IV, 2025), Kaz., Az., Krç., Blk. *maral* id. (a.y.), Kar. L.T. *maran* id. (Wb., IV, 2025), Krm. *märal* id. (Wb., IV, 2091), Trk. *meral'*, Şor *paral* id. (Wb., IV, 1148), Kzk. *baran* "koyu kahverengi (at)" (Wb., IV, 1427) (*Baranlu* < *Baran+lu* ethnonyme'i bu kelimeyle izah edilebilir)

*A. *m- : M. m- : T. b- (> m, p...). Öyle ise,

Osm. *maral* < M.

35. Osm. *namla-* (نملا) "okla vurmak" (*Kitāb-ı Dede Korkut* : "*tartanda bir oḫ ile namlar idüm, demrensüz oḫ ile yiğit seni sınar idüm*" Dresden MS, 200-4)

YM. *namna-* "ok atmak; kovalamak, takip etmek" (Lessing 563 a); Khal. *namna-* id. (a.y.), Kalm. *namn*-* id. (Kalm., 271 a), Dag. *noo-* (Dag., 200)

YM. *nomu(n)* "yay, silah" (Lessing, 595 b), Mog. *numun* id., Ord. *numu* id., Khal. *num(an)* (Lessing 595 b), Dörböt, Ölöt *nomn* id. (Kalm., 279 a), Mong. *lumu* id. (Mong. 227), Sanç'uva: *luma* id., Çuv. Anatri *nuñan*, Mançu. *nu* id. (*nom+un* < **nam+un*)

Şor. *nan* "yay" (Wb., III, 644), Koyb. *nan* "bir mızrağın sapı" (Wb., III, 645), Alt., Tuba, Tel., Leb., Küer., Kom. *ya* id. (Wb., III, 1), Uyg. *yaj* (Wb., III, 1), Tel. *y'ai* id. (Wb., III,5), Krm.,

Çağ., Osm. *yag* id., Kzk. *jay*, Kirg. *cay*, Yok. *sa* id.

*A. *n- : M. n- : T. y- (> c-, j-, s-...)

nam+na- > M. *namna-* < *nam(u)n+a-*. Öyle ise,
Osm. *namla-* < M. *nam+la-* veya
namla- < M. *nam+na-* olmalıdır.

36. Osm. *nārin* (نارين) "ince, yufka; nazik; terbiyeli..." (Bianchi- Kieffer, II, 1016 b)

YM. *narin* "ince, dar, yassı, yufka, nazik...." (Lessing , 566)
OM. *nārīn* (نارين) id. (Muk. Ed., 246), *narin* id. (Gizli Tarih) Khal. *nartin* id. (Lessing, 566), Dag. *narien* id. (Dag., 315), Ord. *narīn* id. (Ord., II, 154), Mong. *n'arin* id. (Mong., 258), Kalm. *närn* id. (Kalm. 273 a). Bur. *narin* id. (Bur., 339 b), Mog. *nōrin* id., *nārin* "ince (kalının aksi)", (Zirni, 118),

Çag., Osm., Az. *nārin* (نارين) id. (Wb., II, 649). Trk. *nārin* id.; Fars. *nārin* (نارين) id.

*A. *n- : M. n- : T. y- (M. *narin* : T. **garın*)

garın "kürek kemiği" (DLT., III, 21-5) ince ve yassı bir kemik olarak *narın* kelimesine tekabül edebilir. Buna göre,

Osm. *nārin* < M.

37. Osm. *noḫda* (نوخدا) "yular, dizgin" (*Kadı Burhāneddin Divanı* : TTS, II, 712)

YM. *nogtu* "yular" (Lessing, 588), *noḫta* (نوختا) (Muk. Ed.,2 9 b) Kalm. *noki°* id., Bur. *noktu* id., Khal. *nogt* id. (Lessing, 588), Ord. *noG't'o* id. (Ord., II, 495 a)

Çag. *nokta* (نوقطا ، نوقتا) id. (Wb., II, 694), Kzk., Şor, Kom., Sag., Koyb., Kaç. *nokta* id. (a.y.), Kaz., Kaç *nukta* id. (Wb., III, 704), Kırg. *nokto* id. (Wb., III, 693), Sag. *notka* id. (Wb., III, 694)

QT. *yogdu* "devenin bir tutam hâlindeki uzun ense kılları" (DLT., I. 31-9)

*A. *n- : M. n- : T. y-
*A. *-gt- : M. -gt- : T. -t-/-kt- (M. *nogtu* : T. **yogtu*)

Yele veya tutam halindeki ense kılı ile yular arasında bir ilgi görmek mümkündür. Buna göre, *yogdu* < **yogtu* ile *noktu*'yu

karşılaştırabiliriz. Çünki M. *nogosun* < **nuñarsun* "yün, kıl" (P., AGr., s. 73) (< *nuñ*+*ar*+*sun*) ve T. *yuñ* "yün, kıl, tüy", birbiri ile karşılaştırılabilir. +*ta* ve +*tu* M. comitative ekidir. Öyle ise, Osm. *noḫta* < M.

38. Osm. *nöker* (نوكر ، نوكار) "hizmetçi, yaver, arkadaş; karı, (birinci kadına göre) kuma" (*Garibnāme, Kitāb-ı Dede Korkut, Fütūḥu'ş-Šām Tercümesi, Cevāhirü'l-Esdāf, Miftāḥü'l-Cennet, Düsturnāme-i Enverī, Dīvān-ı Türkī-i Basit, Āli Dīvānı, Aşıkpaşazāde Tārihi, Yahya Beg Dīvānı, Būrhānı Kāti' Tercümesi*: TTS, III, 530)

YM. *nöker* "dost, yoldaş, arkadaş, koca" (Lessing, 593) OM. *nöker* id. (Gizli Tarih), *nöker* id. (نوكر), *nökür* id. (نوكور) (Muk.Ed., 261), Khal. *nöḫör* id. (Lessing, 593), Ord *nö'ḫör* id. (Ord., II, 498 a, b), Kalm. *nökr*ₒ id. (Kalm. 279 b, 280 a), Mong. *nok'uor* id. (Mong., 283) Dag. *neuker* id., Bur. *nüḫer* id. (Bur. 351 a), M > Fars. *nöker*, Afg. *naukar* id.

Çag. *nöker* (نوكار ، نوكر) id. (Wb., III, 695), Tel., Leb. *nökör* id. (Wb., III, 695), Kırg. *nögör* (Wb., III, 694-5), Kar. L. *nägär* (Wb., III, 672); Az. *nöker*, *nöher* id.

*A. *n- : M. n- : T. y- :

Buna göre, Osm. *nöker* < M.

39. Osm. *olcala-* (اولجالا ـ) "ganimet, kazanç, harpte alınan esir veya mal" (*İskender Kitabı* : TTS, I, 540)

YM. *olca* "bulunan, ele geçirilen nesne, gelir, kazanç, ganimet, harpte alınan esir" (Lessing, 610 a), OM. *olca* id. (Gizli Tarih), Mog. *olca* id. (Zirni, 120), Khal. *oldza* id. (Lessing, 610 a)Kalm. *olz*° id. (Kalm., 285 a), Mong. *urDźi* id. (Mong., 474), Dag. *oleca* id. (Dag., 286)

YM. *olcala-* "yakalamak, elde etmek, esir etmek: kazanç sağlamak, menfaat temin etmek, servet yapmak" (Lessing, 610 a), Kkal. *oldzlo-* id. (a.y.), Kalm. *olzlₒ-* id. (Kalm. 285 b), Mong. *urDźila-* id. (Mong. 474)

Çag. *olça* (اولجا) "ganimet, kazanç, bulunan veya elde edilen nesne, menfaat" (Wb., I, 1094), Kom. *olça* id. (Wb., I, 1095): Kar. L. *oldza* id. (a.y.), küer., Bar. *oldzo* id. (a.y.), Alt., Tel. *olco* id. (a.y.), Kzk. *olca* id. (a.y.)

Çag. *olcala-* id (Wb., I, 1094), Kar. T. *olcala-* id. (a.y.), Kar. L.

oldzala- id. (a.y.), Küer., Bar. *oldzala-* id. (a.y.), Kzk. *olcala-* id. (a.y.)

Kelimenin kökü *ol-* "bulmak" ve *-ca* eki Mogolcaya aittir. Öyle ise, Osm. *olcala-* < M. *ol-ca+la-*

40. Osm. *sadak* (صداق) "kubur, okluk" *Kitāb-ı Dede Korkut, Cemşīd ü Hurşīd, Tercemān, Et-Tuhfetü's-Seniyye, Cinānü'l-Cinās, Genc-i Leʿāl* : TTS, II, 776) Başka yazılış şekilleri : (سادق ، صاداق ، صادق)

YM. *sagadag* "kubur, okluk" (Lessing, 656), Khal. *saadag* id. (a.y.), Ord. *sādak* id. (Ord. II, 550 b); Kalm. *sādaG* id. (Kalm., 316 a, b); Bur. *haadag* id. (Bur. 634 a)

Çag. *sagdak* (ساغداق) id. (PdC., 336: Wb., IV, 279), Alt., Tel., Leb., Sag., Kaç., Kzk. (Wb., IV, 384), Trk. *sadak* id.

*A. *-d- : M. -d- : T. -d- (> Osm. -y-, yak. -t-...) *-dag* (Mogolca nomen usus eki)

Öyle ise, Osm. *sadak* ≪ M. *sagadag* (< *saga-* "sağmak").

41. Osm. *serūn*(سروں) ve *serin* (سرین) "temiz (hava), serin, az soğuk" (Bianchi-Kieffer, I, 1030 a; Wb., IV, 461)

YM. *serigūn* "hafif soğuk, taze (hava), canlı, uyanık". (Lessing, 691), OM. *seriolciu* id. (Gizli Tarih), *siri'ün* id. (سیری وون) (Muk. Ed. 320), *seri'un* "serin, soğukça" (ḤP'ags-pa, 130): Khal. *serüün* (Lessing, 691), Ord. *serūn* id. (Ord., II, 576 a), Kalm. *şirūn* id. (Kalm. 361 b), *şürūn* id. (Kalm., 371 b), Dörböt *serūn* id. (Kalm., 326 b), Mong. *sarin* (Mong. 328), Dag. *serun* id. (Dag. 211), Bur. *heriene* id. (Bur. 679 a), Mog. *serun* "uyanık, atik" (Zirni); YM. *seri-* "hissetmek, canlanmak, aklı başına gelmek, uyanık olmak, uykusuz durmak veya kalmak, şüphe etmek..." (Lessing, 690), *sere-* id. (Lessing, 689), Khal. *sere-* id. (a.y.), Dag. *sere-* "uyanmak" (Dag., 211), Mong. *sari-* id. (Mong., 190), Bur. *heri-* id. (Bur., R., 235), Ord. *sere-* id.: YM. *sergü-*, *serge-* id. (Lessing, 690), *serege-* "uyandırmak, ayıltmak" (Lessing, 687), *şergeile-* "dikkat etmek, gözetmek" (Kowalewskiy, II, 1374), *sergek* "hassas, kolay sezen, dikkatli (haşarılık alâmeti...) (a.y.), Bur. *hergeg* "dinç, uyanık, hafif uykulu" (Bur. R., 235), YM. *serekūi* "his, hassasiyet, canlılık, canlı, dinç" (Lessing, 689)

Kıpç. *serüin* "esin, esinti" (TZ., 235), Küer. *serägün* id. (Wb., IV, 459), Alt., Tel. *särün* id. (Wb., IV, 466), Sag., Koyb., Kaç *seran* (Wb., IV, 459), Leb., Şor. *särän* id. (a.y.) Tel. *särügün* (Wb., IV, 466), Kırg. *serüän* id. (a.y.), Trk. *serin* id. An. Ağ. *serin*, *serün* id.: Kırg. *sergek* "canlı, uyanık, ihtiyatlı, dikkatli, hassas" (Yudakhin, 644): Kzk. *sergek* id. (KED., 173), Trk. *zeyrek* (<F.), An. Ağ. *zivrik* "çevik, atik" (SDD, III, 1584), *siyrik* "yaramaz, edepsiz çocuk" (SDD, III, 1288): Kırg. *serek* "bayılma, sar'a; hassas, duygulu" (Yudakhin, 645), An. Ağ. *serek* "şuursuz, deli" (SDD, III, 1208), *serekle-* "uykuda sayıklamak" (a.y.), *zerek* "zeyrek" (SDD, III, 1571), *serevi* "sersem, ahmak, budala" (SDD, III, 1208), *seri* "dinç, canlı" (SDD, III, 1209), "ihtiyar fakat dinç adam" (ADD, 334), *siringel* "ahmak" (SDD, III, 1234)

Osm. *sezinle-* "hissetmek, farkına varmak" (Redhouse, 1057): ET. *sezik*, *sizik* "şüphe, kuşku" (EUTS., 207), OT. *sezik* "seziş, sezme" (DLT., I, 408-21). Kıpç. *sezek* "duygu" (TZ., 235), Kırg. *sezüklüü* "süpheci, her şeyden şüphe eden" (Yudakhin, 640), Kzk. *sezik* "şüphe" (KED., 172), An. Ağ. *sezek* "hassas, çabuk duyan" (SDD, III, 1214), *sezik* "kaygusuz" (SDD, III, 1214), Alt., Tel., Tar. *säzik* id. (Wb., IV, 490): Çag *sizgäk* "anlayışı kıt" (Wb., IV, 492)

ET. *sizin-* "şüphelenmek" (EUTS., 207), OT. *sezin-* "sanmak, hissetmek" (DLT., II, 117-4), Çag. *siz-* id. (Çag. Lug., 198), Kıpç. *siz-* id. (Idr., 90), *séz-* id. (TZ., 235), Osm., DT. *säz-* id. (Wb., IV, 490), *sezin-* id. (Redhouse, 1059), Kırg. *sez-* id. (Yudakhin, 639), Kzk. *sez-* id. (KED., 172), (Kaz. *siz-* id. >) Çuv. *sis-* id.

*A. *-r_3-	: M. -r-	: T. -z-		
*A. *-i	: M. -i	: T. ∅	(M. *seri-* :	T. *sez-*)

Yukarda verilen bütün r'li kelimeler *seri*~*sere-* kökleri ve Moğol dilindeki eklerle açıklanabilir. Buna göre, Osm. *serün* ≪ M. *serigün* ve *zeyrek* < F. *zīrek* ≪ *seyrek* × *seryek* < M. *ser(i)gek* olmalıdır.

42. Osm. *sicim* (سجم) "sicim, ip" (Bianchi-Kieffer, I, 1011; Wb., IV, 721)

YM. "sicim, ip, örme ip, balık oltasında kullanılan misina, faktör, şart veya durum" (Lessing, 722), Khal. *sicim* id. (a.y.), Ord. *şiDjim* id. (Ord., II, 612 b), *şiDcimne-* "iliştirmek, bağlamak"

(a.y.), Kalm. *şidcm*, id. (Kalm., 355), *şidcm,sn*, id. (a.y.), Mançu *sicin* id.

Trk. *sicim* id., An. Ağ. *sicim, sicüm* id.

OT. *sıdrım* "sırım" (Oguzca) (DLT., I, 485-8), Kıpç. *sıgırım* "beyaz kayış" (Idr., 91), *sirim* "özengi kayışı" '(İdr., 90), Çag. *sirim*(سيريم) id. (Wb., IV, 704), Osm. (صيريم ، صيرم) "sırım" (Wb., IV, 642), Sag. *sızım* "şaman davulunun tokmaklarında sap kısımlarındaki sırımlar" (Wb., IV, 666), Yak. *sitin, sitiy, setiy* id. Osm. *süğüm* "ip, kınnap, iplik" (TTS, I, 659), An. Ağ. *siyim* id. (SDD, III, 1237), *süğüm* id. (SDD. III, 1269; ADD., I, 355), *süğün* id. (SDD., III, 1269)

*A. -di- : M. -ci- : T. -di- (M. *sicim* : T. **sidim*)
T. -d- : GT. -y- : Hakas -z- : Tuva -d- : Yak. -t- : Çuv. -r-
T. s- : Yak. ∅; ET., OT. i ~ ı

Kelime kökü *sid-* ~ *sıd-* (< *sı-d-*, *sı-* "kırmak, kesmek") *sırım* < **sıgırım* < *sıdrım* < **sıd-ır-ım* > *sıgırım*, **sidrim* » *sirim*, **sıd-ım* > Sag. *sızım*, **sidim* > *siyim* > Osm. *siyüm* > *süğüm*, Osm. *süğün* < *siyin* < **sid-in* > Yak. **itin*. **sidin* Yakutça'ya s-lerin ∅ olmasından sonra ve -d- lerin -t- olmasından önce bir başka Türk dilinden geçmiş olmalıdır. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Osm. *sicim* < M.

43. Osm. *sinci* (سنجی) "şekil, kıyafet, biçim" (*İskender Kitabı, Şehnâme Tercümesi* : TTS, I, 628), *sin* (a.y. *sin+lü* "şekilli, kıyafetli")

YM. *sinci* "görünüş, şekil, alâmet, biçim" (Lessing, 713); *singsi* id. (Lessing, 712), Khal. *şinci* id. (Lessing, 713), Ord. *şinDji* id. (Ord., II, 618 b, 619 a), Dörböt, Torgut *şindji* id. (Kalm., 358 b), Dag. *ianse* id. (Dag., 312)

*A. *s(i)- : M. s(i)- (> ş(i)-) : T. s(i)-
*A. *-d(i)- : M. -ci- : T. -d(i)-
*A. *-i : M. -i : T. ∅
*A. *-nç- : M. -nç- : T. -nç- (> -nc-)

Eğer, kelime ortak asıllı olsa idi, Türk dilindeki şekli **sind* >**sint* olacaktı. Ortak olmayıp ta Türk dilinden Mogolcaya geçmiş olsa idi, *sinci* şekli muhafaza edilecekti. Bununla berâber, bu geçişin Eski Mogolca devresinde vuku bulmuş olması gerekecekti. Çünki, o zaman, s<ş değişikliği izahsız kalırdı. Fakat

bu takdirde de -nc- yerine -nç- gurubunun görülmesi beklenirdi. Diğer taraftan, her iki halde, öbür şekil *singsi* açıkta kalacak ve Osmanlıcadaki *sinci* kelimesini Türk Dilinin morfoloji kaidelerine göre - ve *sinlü*'ye dayanarak- çözmeye çalışacaktık. Halbuki+*lü* ekini tesbitten daha ileriye gidemiyoruz. Öyle ise, bu kelime, aslı itibârı ile her iki dile de ait olamaz. Kelimenin hem Mogol yazı dilinde hem de, doğuda bulunan Ordos, Dagur dilleri ile, evvelce aynı bölgelerde bulunan Oyrat ağızlarında görülmesi, bütün bu farklı şekillere bir doğu dilinin kaynak olmasını gerektirir. Bu dil, aşağıdaki tanıklara göre Çincedir :

M. **sin(g)* < Ç. *hsing*^{2} "alâmet, işaret" (EChD., 291)
M. *sinci* < Ç. *hsing*^{2} *t'i*^{3} "şekil, biçim" (EChD., 105) > M. *singsi* Dag. M. *ianse*<Ç. *yang*^{4} *tzu*$^{\circ}$ "görünüş, kılık, tarz" (EChD., 15, 156)

Şu halde, Osm. *sin* (< *sin* + *lü*) <*M. *sin(g)* < Ç. *hsing*^{2} ve Osm. *sinci* < M. *sinci* < Ç. *hsing*^{2} *t'i*^{3}.

44. Osm. *soyurgal* (سويورغال) "ihsan, atiyye" *Cemşid ü Hurşid* : TTS, I, 652, *Bürhān-ı Kāti*^{c} *Tercümesi* : TTS, II, 852); *soyurga-* "taltif etmek, ihsanda bulunmak" (*Fütūhü'ş-Şām Tercümesi* : TTS, III, 646) *İskender Kitabı* : TTS., I, 652)

YM. *soyurḫal* "atiyye, lütuf, ihsan" (Lessing, 724), OM. *soyurkal* id. (Gizli Tarih, Muk. Ed., 325 : سيورقال), *soyurḫal* id. (Hua-yi yi yü), Khal. *soirḫol* id. (Lessing, 724), Bur. *hoirḫol* "ilgi, nezâket" (Bur. R., 233); YM. *soyurḫa-* "lütf ve ihsanda bulunmak, ilgi göstermek" (Lessing, 724), OM. *soyurka-* id. (Gizli Tarih; Muk. Ed., 325), *soyurḫa-* id. (Hua-yi yi yü), Khal. *soirḫo-* id. (Lessing 724); Bur. *hoirḫo-* id., Ord. *suyurḫa-* id. (Ord., II, 591 b), Ölöt *sörḫ*-* id. (Kalm., 335 b), Kalm. *soyrḫ*-* id. (Kalm., 329 b)

Kum. *soyurkal* "hediye, ihsan, atiyye" (Wb., IV, 536), Çag. *soyurgal* id. (Wb., IV, 536-537); Kum. *soyurga-* "lütf ve ihsanda bulunmak" (a.y.), Kıpç. *soyurga-*, *soyurka-* id. (TZ., 241), Çag. *soyurga-* id. (PdC., 363; Wb., IV, 536), An. Ağ. *suyurgat-* "hediye almak, iltifata mazhar olmak" (SDD, III, 1258) (Bu kelime Kırım Tatarlarından derlenmiş olmalıdır)

Bu kelimenin coğrafî dağılışı, Türk Dilinin doğu ve kuzey bölgelerini içine alır. Kelime Eski ve Orta Türkçede yoktur. Uygurcaya atfedilen kayıt (bk. Wb., III, 536 ve EUTS., 209) devirden ziyâde yazı ile ilgilidir. Codex Cumanicus'taki şekil (s.204-2)

herhalde Türk Dili içindeki en eski tanık olmalıdır. Buna karşı Gizli Tarihten başlıyarak Moğolcanın hemen bütün tarihî devrelerinde *sogurka-* fiilini buluyoruz. Canlı Moğol dillerinde de durum aynıdır. *-rka-* ve *-l* ekleri Türk Dilinde nâdir olduğu halde, Moğolcada bol misallere sâhiptir. Ayrıca ekin fonksiyonu açık olarak yalnız bu dilde bilinir. (Bir şeye bol mikdarda mâlik olunduğunu gösterir : P. Gr. W. Mong., § 247, s. 65). Bu fonksiyon kelimeye uygun düştüğü gibi, daha önce yapılan araştırmaların sonucunu da doğrular mâhiyettedir. (bkz. P., Mong. Lehnw. im. Kom., s. 338). Kelimenin kökü yalnız Moğolcada mevcuttur : *soγu-* "aydınlanmak, ileri götürülmek,..." (Lessing, 735) Buna göre, Osm. *soγurgal-* < M. *soγu-rka-l*

45. Osm. *şakak* (veya *şıkak*) (شقق) "sıkıştırma, okşama" (*Kitāb-ı Dede Korkut*, Dresden MS, 279-13 : *şakakına* (*şıkakına*) *imrendügüm senüñ kızuñ, gelinüñ!* "sıkıştırmayı (okşamayı) arzuladığım senin kızın, gelinin!" krş. aynı sahifenin 7-8. satırı : *kızını, gelinini ağ göksümde oγnatdum!*)

YM. *siγa-* 1. "bastırmak, sıkıştırmak, ezmek, birisine birşeyi zorlamak" 2. yaklaşmak, yanaşmak" (Lessing, 721), *siga-* 2. Lessing, 69ﻫ), Khal. *şaa-* id. (a.y.), Bur. *şaγa-* id. (Bur. R., 237), Mong. *şGā-* id. (Mong., 346, 377), Ord. *şaγa-*, Kalm. *şaG*ᵃ- id. (Kalm., 344), Dag. *şaa-* "sık darbeler hâlinde vurmak" (Dag., 213)

ET. *sık-* "sıkmak" (EUTS., 203); O.T. *sık-* id. (DLT, I, 18-20), Kıpç. *sık-* id. (İdr., 91; İdr. H., 41; Müh. 61; TZ., 236), Çag. *sık-* id. (Çag. Lug., 198), Osm. *sık-* id. (TTS, I, 618)...

OT, *sıka-* "el ile sıvamak" (DLT., III, 269-11), Kıpç. *sıga-* "üstünde el gezdirmek" (İdr. H., 41), *sıga-l-* "yoklamak, aramak" (TZ., 236), Osm. *sıga-* "1. sıvamak 2. okşamak" (*Süheyl ü Nevbahar* : TTS, II, 812), *sıga-n-* "okşamak" (*Ferhengnāme-i Sadi*: TTS, II, 812); Tel. *sıka-* "bastırmak zorlamak, tazyik etmek" (Wb., IV, 607)...

*A. *s(i)- : M. s(i)- (>ş(i)-) : T. s(i)-
*A. *-a : M. -a : T. -a/∅ (M. *sika-* : *sık-*)

M. si- (> şi-) > OM. şa- (ünlü çözülmesi) (*sika-* > *şaγa-*)
T. -ķ- > Osm. -ğ- (*sıka-* > *sıga-*)
M. -iga- > OM. *-a'a-* (*şiga-* > *şa'a-*)
Öyle ise, Osm. *şakak* (*şıkak*) < M. *sika-k.*

46. Osm. *şıltak* (شلتاق) "ihtilâf, bahane; münakaşa, münazara" (*Kadı Burhāneddin Dīvānı, Bürhān-ı Kâtî' Tercümesi* : TTS, II, 365)

YM. *siltag* "sebep, bahane, aldatma..." (Lessing, 707), Khal. *şaltag* id. (a.y.), Bur. *şaltagaa*(n) id. (Bur. R., 236); YM. *silta-* "bahane bulmak, sebep göstermek, kandırmaya çalışmak, özür olarak ileri sürmek, dolap çevirmek" (Lessing, 707), OT. *şilt'a-* id. (HPags-pa 130), Khal. *şalta-* id. (Lessing, 707), Kalm. *şalt"-* id. (Kalm. 347 a.), Bur. *şalta-* id. (Bur. R., 236), YM. *siltagan* "sebep, mecburiyet, durum, bahane..." (Lessing, 707), *siltagla-* "sebep aramak, bahane aramak..." (a.y.) *siltaglal* "özür, bahâne..." (a.y.)

YM. *sil* "görünüş, şekil, biçim, güzel kılık" (Lessing, 705), OM. *şil* id. (Gizli Tarih), Khal. *şil* id., Ord. *şil* id.

Kıpç. *şıltak* "bahane, özür" (TZ, 247), DT. *şaltak* "dalavereci (شالتاق) (Wb., IV, 9 5). Alt. Tel. *şıltak* "fırsat, bahâne, münâsebet (Wb., IV, 1057) Şor. *şıltağ* id. (a.y.), Tel. *şıltū* id. (a.y.), Kar. L. *siltaw* "dedikodu, iftira, suçlama" (W.b., IV, 654), Kaz., Kır. *sıltau* (سلتاو) "dedikodu, iftira, söz çıkarma" (a.y.) Sag. *sılta* "kötülük, ihânet, gammazlık, alçaklık" (Wb., IV, 653), Tel., Kmd. *sıltū* fırsat, bahâne, sebep, münâsebet sâye" (Wb., IV, 654), Kırg. *şıltak, şıltoo* "bahane, özür, sebep, münâsebet" (Yudakhin, 919); Çag. *şalta-* "bahane etmek, özür bulmak" (Wb., IV, 965), Alt., Tel. *şılta-* id. (Wb., IV, 1057). Kırg. *şılta-* id. (Yudakhin, 919), Tel. *sıltan-* id. (Wb., IV, 654), An. Ağ. *şaltak* "bağıra bağıra konuşan, gürültücü" (TTS, III, 1273), *şıltak* "yaygara, gürültü; yüze karşı edilen iftira, boş söz" (TTS, III, 1284)

ET. *tıltag* "sebep, mucip" (EUTS., 236), OT, *tıldag* "bahane" (DLT, I,160-4); ET. *tılta-* "sebep olmak, müsebbibi olmak" (EUTS., 237); *tıl* "dil; söz, nutuk" (Orh. Y., EUTS., 236), *til* id. (EUTS., 239); OT. *tıl* id. (DLT., I, 107-9), *tılık-* "konuşmak, haber vermek; dile düşmek" (DLT., II, 117-9); Osm. *dil* id. (TS., II, 1145), *dille-* "birisi hakkında dedikodu yapmak, zemmetmek, bir kimseyi çekiştirmek" (TS., II, 1156)

*A, *t(i)- : M. ç(i)- : T. t(i)- (> Osm. d(i)-/d(e)-)
*A. *s(i)- : M. s(i)- (> ş(i)- > ş(a)-)

Buna göre, Türk Dilindeki *tıltag* ile Mogol dilindeki *siltag*, aralarındaki benzerliğe rağmen, fonetik kanunları ile izah edilemezler. Kelimeleri şöyle anlıyabiliriz:

T. *tıltag* < *tıl*+*ta-g*, M. *siltag* < *sil*+*ta-g*) Semantik ilgi ise :
T. konuşmak > anlatmak > izah etmek > sebep göstermek
konuşmak > çekiştirmek > dedikodu etmek > itham etmek > iftira etmek
konuşmak > münakaşa etmek > gürültü etmek
M. şekil vermek > izah etmek > sebep göstermek
şekil vermek > izah etmek > kandırmak

Öyle ise, Osm. *şıltak* < M. olmalıdır.

47. Osm. *şilen* (شيلان) "ziyafet" (*Târih-i Âl-i Selçuk*: TTS. II, 687, *şölen* (شولان) id. *Müzekki'n-Nüfus*: TTS, I, 667, *Târih-i Âl-i Selçuk* : TTS. II, 867; *Düsturnâme-i Enverî* : TTS, III, 658; *Câmi'ü'l-Fürs*: TTS, IV, 726)

YM. *silen* "çorba, etsuyu" (Lessing, 706), *silün* id. (Lessing,759), OM. *şilen* (شيلان) id. (Muk. Ed., 333), *şulen* id. (Gizli Tarih), Khal. *şöl* id. (Lessing, 708), Ord. *şölö* "etsuyu" (Ord., I, 630 a); Dag. *şile* "çorba" (Dag., 317), Mong, *şulö* id. (Mong., 385), Ölöt *şüln* id., Dörböt *şöln* id. (Kalm., 371 a)

Çag. *şilen* (شيلان) "ziyafet" (PdC., 381). *şölen* (شولان) id. (Wb., IV, 1037); Kıpç. *şölen* id. (Idr. H., 45), Şor *şülen* id. (Wb., IV, 1111); An. Ağ. *şülen* "gerdek gecesi gelinle güveyin yedikleri baklava ve et yemeği" (SDD, III, 1297)

*A. *s(i)- : M. s(i)- (> ş(i) : T. s(i)-
OM. ş(i)- > ş(ü)- (ünlü çözülmesi)
Kelimenin coğrafî dağılışı ve fonetik şekillerine göre,
Osm, *şilen*, *şölen* < M.

48. Osm. *tepsi* (تپسی) "tepsi" (Wb., III, 115)

YM. *tebsi* "geniş değirmi tabak, tepsi veya tabla" (Lessing, 790); OM. *tebşin* (تبشين) id. (Leiden Glossary), *debusi* id. (Ziyuan yiyu), Mog. *tebşi* "tabak, çanak" (Zirni, 136), Kundur *tabşi* id., Khal. *tevş* id. (Lessing, 790), Mong. *DieBśi* "tabak, tabla, leğen", Ord. *DeBşi* "büyük tabak, servis tabağı" Kalm. *tewşi* id.

Çag. *tebsi* (تبسی) "tepsi" id. (Wb., III, 1125) Kıpç. *tepsi* id. (TZ., 256), Sag. Koyb. *tepsi* "büyük tabak" (Wb., III, 1117); Az., Bar.' Alt., Tel., Leb. *tepsi* "ağaç tabak, tepsi, tabla, sini" (a.y.), Krm., Kom. *tepsi* "tepsi, sini, tabla" (Wb., III, 1116), Tel. *tebçi* "ağaç tabak" (Wb., III, 1115)

Kelime, her iki dilde bulunmakla beraber, hiç bir morfolojik çözüme imkân vermemektedir. İlk şeklinin *tebsi* olması gerekir. Aksi halde Mogolcadaki *ş* li şekillerle Tel. *tebçi* izah edilemezlerdi. (Kelimenin Çinceden geldiği ve Mogol Dili vasıtası ile Türk Diline geçtiği Prof. Poppe tarafından gösterilmiştir. (bk. P., Mong. Lehnw im. Kom., s. 339)
Buna göre, Osm. *tepsi* < M. *tebsi* < Ç. *tieh*[2] *tzŭ* (EChD, 18,125)

49. Osm. *torumtay* (تورومتای) "karagöz cinsinden bir alıcı kuş" (*Burhān-ı Kāti' Tercümesi*: TTS, II, 906).

YM. *torumtay, torimtay* "atmaca cinsinden her hangi bir kuşun erkeği; küçük cins av kuşu" (Lessing 827).

OT. *torumtay* id. (DLT., III, 243-6) Kıpç. *toruntay* id. (TZ., 262); Çag., DT., Sart. *turumtay* id. (Wb., III, 1456) Kelimenin kökü *torui-* "parlamak, ışıldamak (siyah gözler hk.) ve- *mta, -mtai* ekleri yalnız Mogolcada bulunur. Bu ismin Türk Dilinde "karagöz" cinsinden bir alıcı kuş için kullanılmasının, kök manasına uygunluğu ayrıca işâret edilmelidir. Buna göre,
Osm. *torumtay* < M.

50. Osm. *yada-* (ـ یادا) "muztarip, muazzep olmak" *Süheyl ü Nevbahār*: TTS, II, 973)

YM. *yada-* "gücü kuvveti olmamak, bitkinleşmek, ıztırap çekmek, ihtiyaç içinde bulunmak, iktidarı olmamak" (Lessing 422), OM. *yada-* id. (Gizli Tarih), Khal. *yada-* id. (Lessing, 422), Bur. *yada-* id., (Bur. R., 245), Mong. *iDā-* id. (Mong., 188), *yaDā-* id. (Mong., 485), Dag. *iada-* id., Kalm. *yad*[ə]- id. (Kalm. 213); YM. *yadagu* "zavallı, fakir, kudretsiz, bitkin" (Lessing, 422), Khal. *yaduu* id. (a.y.) Bur. *yaduu* id. (Bur. R., 245), Dag. *iadoo* id. (Dag., 168)

Kıpç. *yada-* "yorulmak, bitkinleşmek" (C. C., 109; Müh., 97) Çag. *yada-* (ـ یادا) id. (Wb., III, 208), Alt., Tel., Leb., Kar., T.L. *yada-* id. (a.y.); Çag. *yadag* (یاداغ) "yaya" (Wb., III, 209)

ET. *yadag* "yaya, yayan" (OY., EUTS., 289), OT. *yadag* id. (DLT., III, 28-2), Kıpç. *yayak* id. (Müh., 88; Idr. H., 52), Çag. *yayag* (یاياغ) id. (Wb., III, 73), Bar., Kaz. *yayau* id. (a.y.) Osm. *yaya* id. (یایا) (a.y.): Kzk. *cayau* id. (Wb., IV, 19), Sag. *çazağ* id. (Wb., III, 1910), Soy. *yadağ* id. (Wb., III, 209)

*A. *-d- : M. -d- : T. -d- (> -y-, -z-, ...).

Öyle ise, Osm. *yada-* < M.

Ödünçlemelerin ait olduğu Mogol Dili devirleri

Listedeki Mogolca kelimelerde bulunan, ve bize devir tesbitinde yardım edebilecek olan fonetik özellikler şunlardır :

1. Takriben XII. yüzyıla kadar devam eden Eski Mogolca'nın, ünlüler (=V) arasındaki ġ, g'leri (=G), yazı dilinde muhafaza edilmiştir. Fakat, XVI. asra doğru sona eren Orta Mogolca'da -VGV, -VGV- grupları aşağıda gösterildikleri şekilde, birtakım değişiklikler geçirmişlerdir :

   a. $V_1 G V_2 > V_1' V_2$ veya, eger V_2 = geniş ise, $\overline{V}_2$
   b. $V_1 G V_1 > V_1' V_1 > \overline{V}_1$

   YM. *sibagun* "kuş" > OM. *şiba'un* id.
   YM. *cirgugan* "altı" > OM. *cirgo'an* id.
   YM. *bugura* "erkek deve" > OM. *bu'ura* id.

   Eger hem birinci (=V_1), hem ikinci ünlü (=V_2) dar, fakat yalnız ikincisi yuvarlaksa $V_1 G V_2 > V_1' V_2 < \overline{V}_2$ olmuştur :

   YM. *serigün* "serin, taze" > OM. *seri'ün* > *serün*

   İkinci dereceden uzunlukların ilk örnekleri Orta Mogolca'da da görülmekle berâber, bu değişiklik Yeni Mogolca'nın özelliklerinden birini teşkil eder.

2. Eski Mogolcanın i den önceki s'leri yazı dilinde umumiyetle muhafaza edilmiş, bazan ş olmuştur. Fakat bu özellik Orta Mogolca'da karakteristik bir niteliktedir :

   YM. *siñge-* "sinmek, içine işlemek" > OM. *şiñge* id.
   YM. *sine* "yeni" > OM. *şine* id.
   YM. *sira* "sarı" > OM. *şira* id.

3. Ünlü çözülmesi, yani kökteki i'nin sonraki hecelerde bulunan ünlülerin tesiri ile başkalaşması (bilhassa a olması) Orta Mogolca'da başlamakla beraber, Yeni Mogolca'ya ait bir özelliktir :

   YM. *çilagun* "taş" > OM. *çila'un* id. > Yeni M. *çolō* id.
   OM. *çino'a* "kurt" > Yeni M. *çonō* id.
   YM. *imagan* "dağ keçisi" > OM. *ima'a* id. > Yeni M. *yamā* id.
   YM. *miñgan* "bin" > OM. *miñgan* id. > Yeni M. *m'añga* id.

YM. *mikan* "et" > OM. *mikan* id. > Yeni M. *maḫa* id.
YM. *nidün* "göz" > OM. *nidün* id. > Yeni M. *nüdün* id.
YM. *sidün* "diş" > OM. *şidün* id. > Yeni M. *şüdün* ∽ *şudun* id.

4. Orta Mogolca'da tek-tük misalleri bulunan e-ü > ö-ü vb. gibi yuvarlaklaşmalar Yeni Mogolca'ya ait bir özelliktir:

YM. *ebür* "göğüs", OM. *ebür* id. > Yeni M. *öbür* id.
YM. *emüne* "önce", OM. *emüne* id. > Yeni M. *öm(ü)nö* id.
YM. *nöker* "yoldaş, yakın arkadaş; OM. *nöker* id. > Yeni M. *nökör* id.
YM. *olan* "çok, pek çok"; OM. *olan* id. > Yeni M. *olon* id.
YM. *oram* "sokak, yol"; OM. *oram* id. > Yeni M. *orom* id.
YM. *nogta* "yular" > OM. *noḫda* id. > Yeni M. *noḫto* ∽ *noḫt* id.

Bu son iki maddedeki özellikler yaygın olmakla berâber umumî değildir.

Devir tesbitinde yalnız Mogolcanın özelliklerini değil, Osmanlıcanın özelliklerini de kullanmak gerekir. Bunları tekrarda bir fayda görmüyoruz. Sadece en önemli üçünü hatırlamamız yeter:

1. Osmanlıcada Eski Türkçedeki yuvarlak ünlüler, birkaç kelime dışında, Yeni Osmanlıca'ya kadar korunmuştur. Ayrıca, türetme eklerinin Eski Türkçe'de düz olan dar ünlüleri yuvarlaklaşmıştır. Bunlar Yeni Osmanlıca'da artık düzeliyor.
2. Kelime başındaki K ve T'ler bazı ağızlarda şarta bağlı olarak, öbürlerinde tamamiyle, değişip G, D olmuş, bir kısmında ise korunmuştur.
3. Ünlüler arasındaki ötümsüz ünsüzler bazı ağızlarda korunmuş fakat umumiyetle ötümlüleşmişlerdir.

Devir tesbitinde, kelimenin coğrafî dağılışı ile, ilk olarak Türk Dilinin hangi devrinde veya târihî lehçesinde görüldüğünün bilinmesi ayrıca önemlidir.

Buna göre, ortak özelliklerine dayanarak listedeki kelimelerin devirlerini aşağıdaki guruplara ayırabiliriz:

a. Orta Mogolcadan alınan kelimeler:

1. *ceren, ceyren* (< *ce'eren*), *cevüngar* (< *ce'üngar*), *cılavu* (< *cıla'u*), *çandavul* (< *çanda'ul* < *çiñda'ul*), *karavul* (< *kara'ul*), *kevt-val* (≪ *kebte'ul*), *sadak* (< *sādag* < *sa'adag*), *serün* (< *serün* > *seri'ün*)
2. *bolcaş* (< *bolcaş* < *bolcaşi* < *bolcasi*), *keşik* (< *keşig* < *kesig*), *şakak*

(< *şakag* < *şikag* < *sikag*), *şıltak* (< *şiltag* < *siltag*), *şilen* (< *şilen* < *silen*), *şölen* (< *şulen* < *şilen* < *silen*)

3. *barcak* (< *barcag* < *baricag* < *baridag*), *bor* (*bor* < *boro* < *bora*), *dür* (< *düri*), *ece* (< *ece* < *ecen*), *güm* (< *gün*), *kaburga* (< *kaburga* < *kabirga*), *kurultay* (< *kurultay* < *kuriltay*), *küren* (< *kürēn*), *makta-* (< *maqta-*), *torumtay* (< *torumtay* < *torimtay*)

5. *noḫda* (< *noḫda* < *nokta* < *nogta*).

Aşağıdaki dört kelimenin Orta Mogolca'dan Farsçaya oradan da Osmanlıcaya geçtiği kabul edilebilir:

kēkül (< F. *kâkül* < OM, *ke'ekül*), *marāl* (< F. *marāl* < OM. *marāl*), *nārin* (< F. *nārīn* < OM. *nārīn*), *nöker* (< F. *nöker* < OM. *nöker*)

b. Şu kelimeler Orta Mogolca'nın başlangıcında veya, bazıları için, Eski Mogolca devrinde Türk Dili'ne girmiş ve Osmanlıca'ya kadar gelmiş olmalıdır: *carasun* < *calasun* < M. *calasun* > *calasun* > *cılasun*, *cıda* (< *cida*), *dalda* (< *dalda*), *dapkur-* (< *dabkur-*), *dümük* (< *dömüg*), *karañgu* (< *karañgu*), *keleci* (< *keleci*), *köyegen* (≪ *kökeken*), *küse-* (< *küse-* ?), *namla-* (< *namla-*), *olcala-* (< *olcala-*), *sicim* (< *sicim*)

c. Şu beş kelimenin Mogol Yazı Dilin'den alınmış olması muhtemeldir.

cebe (< *cebe*), *çidam* (< *çidam*), *sinci* (< *sinci*), *soğurgal* (< *soğurgal* (< *soğurkal*), *tepsi* (< *tebsi*).

d. *alçı* (< *alçu*), *keleşe* (< *keleçe* < *kelece*) başka bir Türk lehçesinin aracılığı ile, Yeni Mogolca devrinde girmiş olmak gerekir.

e. *cılkı* (< cılga) kelimesi herhalde Orta Mogolca'nın ilk devirlerinde ve başka bir Türk lehçesinin aracılığı ile girmiş olmak gerekir.

f. *kevtevol* kelimesinin de aynı şekilde izahı mümkündür. Aksi halde u > a yı anlayamayız.

Yukarıdaki kelimeler içinde *şakak*'ın daha ziyâde *şıkak* okunması gerektiği kanaatindeyim. *keleci* kelimesi *keleçi* (substitution) den anlaşıldığı gibi, erken bir devirde girmiş olduğuna ve ağızlarda *geleci* şekli tesbit edildiğine göre, Osmanlıcada da *geleci* şekline girmiş olabilir.

Faydalanılan Eserler ve Kısaltmalar

ADD. *Anadilden Derlemeler* (I, 448 s., Ist. 1932; H. Zübeyir (Koşay) - Ishak Refet (Işıtman); II, 145 s., Ank., 1952; H. Zübeyir Koşay - Orhan Aydın)

Bianchi-Kieffer *Dictionnaire Turc-Français* (second ed. I, (a-s) 10 7 s., II, (ş-y) 1320 s., Paris, 1871; T.N. Bianchi - J, D. Kieffer)

Bur. *Buryat - Mongol'sko - Russkiy Slovar'* (852 s., Moskva, 1951; K. M. Çeremisov)

Bur. R. *Buriat Reader* (2495 s., Bloomington, Indiana, 1962, James E. Bosson)

ÇS. *Çuvaş Sözlüğü* (215 s., İst., 1950; çevr. T.D.K.)

Dag. *Dagur Mongolian-Grammar, Texts and Lexicon* (336 s., Bloomington, Indiana, 1961; Samuel E. Martin)

DLT. *Dîvânü Lugāti't-Türk* (I, 530 s., Ank., 1939; II, 366 s., Ank., 1940; III, 452 s., Ank., 1941; çevr. Besim Atalay (T.D.K.) Tıpkıbasım, Ank., 1941; Dizin, 869+16 s., Ank., 1943, hazırlayan Besim Atalay, Arapça Dizin, 448 s., Ank., 1957, hazırlayan Dehri Dilçin, T.D.K.)

DS. *Derleme sözlüğü* (I (a), LV+444 s., Ank., 1963; II (b), VIII + (s. 445-835), Ank., 1965; III (c-ç), VIII + (s. 837-1310), Ank., 1968; IV (d) (s. 1311-1648), Ank., 1969, T.D.K.) bkz. SDD.

EChD. *Concise English-Chinese Dictionary* (second ed., 416 s., Stanford, California, 1965; Shau Wing Chan).

ETY. *Eski Türk Yazıtları* (I, 190 s., İst., 1936; II, 218 s., İst., 1938; III, 320 s., İst., 1940; IV, 22+210, İst., 1941; Hüseyin Namık Orkun, T.D.K.)

EUTS. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (genişletilmiş ikinci baskı, XV+320 s., İst., 1968; A. Caferoğlu)

Gizli Tarih *Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi).* Leipzig, 1937, Häenish, E.)

	Wörterbuch zu Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi) (Leipzig, 1939; Häenish, E.)
ḤP'ags-pa	*The Mongolian Monuments in ḤP'ags-pa Script* (Second ed. 147 s., Wiesbaden, 1957, Nicholas N. Poppe)
İdr.	*Kitāb al-İdrāk li-Lisān al-Atrāk* (186+158 s., İst., 1931, A. Caferoğlu).
İdr. H.	*El-İdrāk Hāşiyesi* (55 s., İst., 1936, Velet İzbudak,T.D.K.
Kalm.	*Kalmückisches Wörterbuch* (560 s., Helsinki, 1935, G. J. Ramstedt)
KED.	*Kazakh-English Dictionary* (301 s., Mouton &. Co., The Hague, 1966, Boris N. Shnitnikov)
Lessing	*Mongolian-English Dictionary* (1127 s., Berkeley-Los Angeles, California 1960; Ferdinand D. Lessing-Mattai Haltod, John Gombojab Hangin, Serge Kassatkin)
Lug-Çag.	*Lugat-i Çagatay* (280 s., İst., 1881; Şeyh Süleyman Özbekī)
Mog.	*Mogolica I. Beiträgä zur Kennt'nis der mogol-sprache in Afghanistan* (60 s., JSFOu XXIII-I, Helsingfors, 1905, G. J. Ramstedt).
Mong.	*Dictionnaire Monguor-Français* (XVI+521 s., Pei-p'ing, 1933; A. de Smedt et A. Mostaert)
Muk. Ed.	*Mongol'skiy Slavar' Mukaddimat al-Adab* (I, II, I+IV+452 s., Moskva-Leningrad, 1938, Nicholas N. Poppe)
Müh.	*İbnü Mühamma Lügati* (105+3 s., İst., 1934, Abdullah Taymas, T.D.K.)
Ord.	*Dictionnaire Ordos* (I, Peking, 1941; II, Peking, 1942; III, Peking, 1944; Antoine Mostaert).
P. A Gr.	*Vergleichende Grammatik der Altaischen Sprachen-Teil I. Vergleichende Lautlehre* (188 s., Wiesbaden, 1860, Nicholas N. Poppe)
PdC.	*Dictionnaire Turk-Oriental* (560 s., Paris 1870, Pavet de Courteille)
P. Gr WM	*Grammaire of Written Mongolian* (195 s., Wiesbaden, 1954; Nicholas N. Poppe)

Introduction to Mongolian Comparative Studies (300 s., MSFOu, 110, Helsinki, 1955; Nicholas N. Poppe)

"Die mongolischen Lehnwörter im komanischen" (Nicholas N. Poppe. *Németh Armağanı*, Ank., 1962, s. 331-340)

Redhouse — *A Turkish and English Lexicon* (VIII+2234 s., İst., 1921; Sir James W. Redhouse)

SDD. — *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* [I (a-d), 495 s., İst., 1939; II (e-k), (s. 496-1019), İst., 1941; III (1-2) (s. 1020-1529), İst., 1947, IV (ulama : a-z) (s. 1530-1709), İst., 1951, T.D.K. bkz. DS.

TS. — *Tarama Sözlüğü* [I (a-b) XCI + 746 s., Ank., 1963; II (c-d) LXXII+ (s. 747-1381), Ank., 1965; III (e-i), LXXII +(s. 1383-2142), Ank., 1967; IV (k-n), LXXII+(s. 2143-2902), Ank., 1969, T.D.K.] bkz. TTS.

TTS. — *Tanıkları ile Tarama Sözlüğü* [I (a-z), XVIII+862+VII s., İst., 1943; II (a-i), XXI+537 s., İst., 1943; II (k-z) (s. 559-1090), Ank., 1945; III (a-z), XVIII+840 s., Ank., 1954; IV (a-z), XV+921 s., Ank., 1957, T.D.K.] bkz. TS.

Türkm. — *Türkmen Diliniñ Sözlüği* (866 s., Aşhabad, 1962, Türkmenistan SSR Bilimler Akademiyası, Dil Bilimi İnstituti; M. Ya. Ḫamzaev)

TZ. — *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye* (296+tıpkıbasım, İst., 1945; T.D.K.)

Uzb. — *Uzbeksko-Russkiy Slovar'* (839 s., Moskva 1959, Ak. Nauk Uzb. SSR A. K. Borovkov-S. F. Akabirov, Z. M. Magrufov, A. T. Ḫucaḫanov)

Wb. — *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte* (I, 1914+66 s. Sankt Petersburg, 1893; II, 1814+64 s., Sankt Petersburg, 1899; III, 2203+98 s., Sankt Petersburg, 1905; IV, 2230+107 s., Sankt Petersburg, 1911; Dr. W. Radloff)

Yudakhin — *Kirgizsko-Russkiy Slovar'* (973 s., Moskva, 1965; K. K. Yudaḫin)

Zirni — *The Zirni Manuscript* (IX+161+XX, Kyoto, 1961, Shinobu Iwamura)

1.	*alçı*	215	26.	*keleci*	229
2.	*barcak*	215 - 216	27.	*keşik*	229 - 230
3.	*bolcaş*	216	28.	*kevteval*	230 - 231
4.	*bor*	216 - 217	29.	*köyegen*	231
5.	*calasun*	217	30.	*kurultay*	231 - 232
6.	*cebe*	217 - 218	31.	*küren*	232
7.	*ceyren*	218	32.	*küse-*	232
8.	*cevüngar*	218 - 219	33.	*makta-*	232 - 233
9.	*cıda*	219	34.	*maral*	233
10.	*cılavu*	219 - 220	35.	*namla-*	234
11.	*cılkı*	220	36.	*nārin*	234
12.	*çandavul*	220 - 221	37.	*noḫda*	234 - 235
13.	*çidam*	221 - 222	38.	*nöker*	235
14.	*dalda*	222	39.	*olcala-*	235 - 236
15.	*dapkur*	222 - 223	40.	*sadak*	236
16.	*dümük*	223 - 224	41.	*serün; serin*	236 - 237
17.	*dür sın-*	224	42.	*sicim*	237 - 238
18.	*ece*	224 - 225	43.	*sinci*	238 - 239
19.	*güm*	225 - 226	44.	*sogurgal*	239 - 240
20.	*kaburga*	226	45.	*şakak (şıkak)*	240
21.	*kapçur*	226 - 227	46.	*şıltak*	241 - 242
22.	*karañu*	227	47.	*şilen*	242
23.	*karavul*	227 - 228	48.	*tepsi*	242 - 243
24.	*kecim*	228	49.	*torumtay*	243
25.	*kēkül*	228 - 229	50.	*yada-*	243 - 244